

LIBERTAS

Nr. 38

December/januar 2001/2002

Libertas jubilæumsnummer: 1986/87-2001/02

Libertas – livets salt eller salt i såret?

Jubilæums-essay af Kim Behnke

Mellem ideer og realpolitik

Peter Kurrild-Klitgaard om Anders Fogh Rasmussens *Den liberale økonomi* (1993) og Ludwig von Mises *Politik og ideer* (1998)

Min favorit: Anarkokapitalisme og libertarianisme

Otto Brøns-Petersen om David Friedmans *Anarkokapitalisme og libertarianisme* (1990)

Introduktion til Ret uden stat

Finn Ziegler om Henrik Gade Jensens *Ret uden stat* (1994)

Kære læser

Redaktionens forord til det første tidsskrift (1987)

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Artikler og notiser – signerede eller usignerede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Tidsskriftet Libertas udkommer fire gange årligt og postomdeles til abonnenterne. Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Ansvarshavende redaktør:

Nikolaj Gammeltoft

Gothersgade 34, 1.

DK-1123 København K

Tel. 40 37 73 23

E-mail: gammeltoft@libertas.dk

Redaktion iøvrigt:

Christopher Arzrouni, Kristoffer Bohmann, Luise Wimpffen Bræstrup, Jacob Wimpffen Bræstrup, Morten Carmel, Lars Christensen, Hans Christian Hansen, Per Henrik Hansen, Nicolai Heering, Gunnar Jacobsen, Pernille Johansson, Mikkel Kroglund, Peter Kurrild-Klitgaard, Mikael Bonde Nielsen, Ole Birk Olesen, Niels Kristian Schmidt og Anders Wivel.

Libertas Selskabet

Selskabet Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af personer bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

Forretningsfører (administration & regnskab)

Niels Kristian Schmidt

Holsteinborgvej 14, 2.t.v.

2720 Vanløse

Tel./fax. 38 79 60 83

E-post: libertas@libertas.dk

Sekretær (arrangementer og aktiviteter):

Pernille Johansson

Tonemestervej 2, 2. Mf.

2400 København NV

E-mail: info@libertas.dk

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og film anmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på 3.5" diskette (MS Word, WordPerfect eller AmiPro/WordPro) uden koder m.v., samt vedlagt som papirkopi.

Årsabonnement

Personligt (fire numre) kr. 190,00

Institutioner (fire numre) kr. 350,00

Tillæg for levering udenfor**Danmark og Færøerne**

Grønland kr. 50,00

Øvrige Norden kr. 40,00

Øvrige Europa kr. 50,00

Øvrige udland kr. 80,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt selskabet Libertas' forretningsfører.

Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

Præsidium

Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Kristoffer Bohmann, Otto Brøns-Petersen, Jacob Wimpffen Bræstrup, Henrik Carmel, Morten Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Nikolaj Gammeltoft, Hans Christian Hansen, Jens Frederik Hansen, Nicolai Heering, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Pernille Johansson, Martin Jul, David B. Karsbøl, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Ole Birk Olesen, Mike Polczynski, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Anders Wivel, Sune Wæsel og Finn Ziegler.

WWW-hjemmeside

www.libertas.dk

E-post liste

libertas-list@libertas.dk

Indhold

Jubilæum ved årsskiftet 2001-2002 3 <i>Af Nikolaj Gammeltoft</i>	libertarianisme 13 <i>Af Otto Brøns-Petersen</i>
Libertas – livets salt eller salt i såret? 4 <i>Af Kim Behnke</i>	Om anarkokapitalisme og libertarianisme 14 <i>Af David Friedman</i>
Mellem ideer og realpolitik 6 <i>Af Peter Kurrild-Klitgaard</i>	Introduktion til Ret uden stat 20 <i>Af Finn Ziegler</i>
Politik og ideer 7 <i>Af Ludwig von Mises</i>	Ret uden stat 21 <i>Af Henrik Gade Jensen</i>
Den liberale økonomi 11 <i>Af Anders Fogh Rasmussen</i>	Bidragydere til dette nummer 27
Min favorit: Anarkokapitalisme og	Kære læser 28 <i>Af redaktionen</i>

Jubilæum ved årsskiftet 2001-2002

Med dette nytårsnummer af *Libertas* markeres 15 års jubilæet for henholdsvis selskabet *Libertas* og tidsskriftet *Libertas*. Selskabet blev grundlagt i foråret 1986, mens det første nummer af tidsskriftet udkom året efter i 1987.

I sit essay "En tilfældig liberalists hændelige erindringer" fra 1996 beskriver Peter Kurrild-Klitgaard selskabets studentikose rødder i først og fremmest Konservative Studerende og Konservativ Ungdom. En række profiler fra disse organisationer havde allerede siden 1982 arbejdet med tanken om at starte et forum for markedsøkonomiske idéer. Men først i 1986 tog det endelig form, da man den 4. april om aftenen forsamledes på Amager for at stifte selskabet *Libertas*.

1986 var året, hvor Oluf Palme blev myrdet, Tjernobyk-værket brød sammen, Reagan og Gorbatsjov mødtes på Island, Marcos flygtede fra Phillipinerne, arabiske terrorister bombede et diskotek med amerikanske soldater i Vestberlin, amerikanerne angreb Tripoli som gengæld, Challenger-rumfærgen eksploderede, Iran Contra-affæren blev offentliggjort, begreber som apartheid og AIDS var en regelmæssig del af nyhedsstrømmen, danskerne stemte for Danmarks indtræden i det indre marked og Schlüter-regeringen gennemførte kartoffelkuren.

Året efter vandt premierminister Margaret Thatcher en sjælden tredje regeringsperiode, mens Iran Contra-affæren rullede videre i USA med marinesoldaten Oliver North, udenrigsminister George Schultz og forsvarsminister Caspar Weinbergers vidnesbyrd i Kongressen.

Det var således et ideologisk spændt klima, som det nye selskab og tidsskrift fødtes i, men ikke desto mindre en verden, hvor de liberale idéer syntes at vinde frem og gamle totalitære regimer langsomt blev tilintetgjort. På den baggrund kan man næppe kalde *Libertas* for avantgarde. Thatcher og Reagan havde erobret regeringsmagten henholdsvis otte og seks år tidligere i Storbritannien og USA. En række centrale nyere liberale værker var blevet publiceret på først og fremmest engelsk og borgerlig-liberale tænketanke var opstået i primært USA og England. Frihed og markedsøkonomi var simpelthen hot.

Libertas' avantgardisme skal selvfølgelig findes i den rolle, som selskabet spillede ved at introducere alle disse strømninger i Danmark. For godt nok havde Schlüter-regeringen taget et stort skridt væk fra den kvælende socialdemokratiske dagsorden, som dominerede ved slutningen af 1970'erne – inflationen, renten og de offentlige udgifter var kommet under kontrol, samtidig med at fastkurspolitikken blev gennemført, dyrtidsreguleringen blev afskaffet og et ambitiøst privatiserings- og afbureaukratiseringsprogram blev introduceret.

Men alt dette foregik stadig indenfor rammerne af velfærdsstaten og reelle alternativer til denne eksisterede ikke. Et egentligt liberalt talerør fandtes ikke og udover Mogens Glistrups geniale og gale stemme havde ingen på den politiske scene mod til rettig at udfordre velfærdsstaten. Det var her tidsskriftet *Libertas* udfyldte et tomrum i den politiske diskussion ved sobert og på et højt fagligt niveau fra 1987 og frem at fremlægge alternative visioner og idéer om det politiske og økonomiske systems indretning – både af danske og af udenlandske forfattere.

Der er således ingen tvivl om, at *Libertas* har gjort en forskel over de sidste femten år. Mange er blevet introduceret til liberale forfattere og deres idéer gennem selskabet og tidsskriftet. Nogle har taget det med sig, som en del af deres generelle intellektuelle tankegods – andre har brugt det konkret i deres arbejde, som forfattere, debattører, journalister, politikere, osv.

Libertas har formået at sprede 'ordet' på trods af et svingende aktivitetsniveau og beskedne ressourcer. At der ikke er en stærkere liberal stemme i Danmark er ganske vist foruroligende – men i det mindste har vi *Libertas*.

For at fejre jubilæet har redaktionen bedt en række af selskabets 'Founding Fathers' om at skrive en kort introduktion til en artikel, der har været bragt i tidsskriftet. Kredsen af stiftere er naturligvis bredere end de tre, der medvirker her. Femten år er lang tid og kredsen er ikke intakt længere, ligesom folk er gået deres egne veje og for længst har lagt tiden bag sig med den "sammenspist[e] gruppe af studentikose, vrede, unge KUere (med pipe!)," som Peter Kurrild-Klitgaard beskriver gruppen omkring *Libertas* i midten af 1980'erne.

Tidligere medlem af Folketinget Kim Behnke har skrevet et personligt forord om sit forhold til *Libertas*. Peter Kurrild-Klitgaard har skrevet om to artikler, Ludwig von Mises' "Politik og ideer" fra *Libertas* nr. 25 og Anders Fogh Rasmussens "Den liberale økonomi" fra *Libertas* nr. 16. Otto Brøns-Petersen har skrevet om David Friedmans "Om anarkokapitalisme og libertarianisme", der blev bragt i *Libertas* nr. 9. Endelig har Finn Ziegler skrevet om Henrik Gade Jensens "Ret uden stat", som blev bragt i *Libertas* nr. 19. Naturligvis benytter vi også lejlighed til at genoptrykke artiklerne. På bagsiden bringes forordet til det første nummer af *Libertas*, som altså udkom i 1987.

Nikolaj Gammeltoft, tidsskriftsredaktør

Libertas – livets salt eller salt i såret?

I dette jubilæums-essay tager tidligere medlem af Folketinget for henholdsvis Fremskridtspartiet og Frihed 2000 udgangspunkt i en rejse til Sydafrika i 1990. På denne rejse mødte han en af landets fremtrædende liberale, Leon Louw. Mindet om rejsen og mødet med Louw tager Behnke fra Mandelas katastrofale kommunisme til den danske afhængig af velfærdsydelse – og Libertas' rolle i samfundsdebatten i Danmark.

Af Kim Behnke

Klokken var 17:37, jeg sad på Hotel Carlton i Johannesburg i Sydafrika og skrev på dagens telefax til København. Det var en elendig rejseskrivermaskine, som hotellets reception modstræbende havde stillet til rådighed. Men da prisen var over 100 kr. for hvert ark man faxede de 12.000 km. hjem, så gjaldt det jo om at få mest muligt med.

I en skrivepause kiggede jeg ud af vinduet og ned på den mørke Main Street. Mens jeg betragtede gaden blev en hvid mand på 35-40 år stoppet af tre sorte i alderen 17-20 år. Der var masser af folk på gaden – og selvom den arme mand råbte om hjælp, fik de tre røvere lov til at slå og sparke manden og stjæle hvad han havde. Det var ubehageligt at overvære, men som besøgende i landet, så ville det næppe hjælpe meget om jeg begyndte at blande mig. Apartheid var også sorte, der slog hvide ned. Apartheid var et land i ufrihed, et land med accept af bølgeadfærd – uanset race.

Lidt trist til mode vendte jeg tilbage til skriveriet, oplevelsen fandt også vej til København. Brevet blev afsluttet med datoen – 22. juni 1990. Det var før ANC's kommunistiske styre med Nelson Mandela som præsident havde overtaget landet. Dengang var der stadig tvivl om, hvilken vej Sydafrika skulle vælge ud af apartheid-tiden. Der var dog ingen tvivl om, at apartheid var under afvikling. Parlamentet havde ugen før, om torsdagen den 14. juni ophævet den såkaldte 'Group Areas Act', som havde stillet sorte og farvede dårligere end hvide ved ejerskab af jord og land.

Den ubehagelige oplevelse blev skubbet til side, der var vigtige ting på programmet for denne aften. Liaison Officer, Mrs. R. Gous hentede os kl. 19 for at drage mod 'The Tree Ships Restaurant', hvor jeg skulle være vært for en særlig middag. Inden afrejsen til Sydafrika havde jeg besluttet, at et af de ufravigelige punkter skulle være at møde Leon Louw, Executive Director ved Sydafrikas Free Market Foundation. Udover at være kendt libertarianer i vide kredse, så havde han også sat sig selv på verdenskortet med bogen *South Africa – the Solution* (1986), hvori han sammen med sin kone, Frances Kendall, havde beskrevet en mulig fremtid for Sydafrika.

Ideen var at opdele landet i områder efter schweizisk model. Sydafrika skulle opdeles i selvstyrende områder, og apartheid skulle naturligvis ikke længere forefindes. Folk af alle racer skulle frit kunne bosætte sig i de forskellige områder. Konkurrence om lave skatter, høj service og sikre forhold ville skabe grobund for et samfund i stor vækst. Man må huske på, at Sydafrika har et samlet areal på størrelse med næsten hele EU. Det er nærmere en verdensdel end et land. Der er enorme forskelle mellem folk, naturen og vækstpotentialet. Mens der dengang i 1990 flyttede 750.000 nye borgere til Durban på østkysten, så oplevede store dele af det indre Sydafrika negativ vækst med fraflytning, savanne og ørken.

Bogen blev en kæmpe succes. Og efter en slags verdensturné med bogen skrev parret opfølgeren *Let The People Govern* (1989), hvor særligt begrebet folkeafstemninger som generelt politisk styringsmiddel blev uddybet. Her var faktisk et velgennemtænkt og brugbart bud på, hvilken fremtid Sydafrika kunne vælge.

Vi havde allerede om formiddagen besøgt Leon Louw i virksomheden Free Market Foundation. Organisationen havde gjort liberalisme til en god forretning og ikke blot teori. Som konsulentfirma for private virksomheder, delstater og andre, formåede Leon Louw at praktisere liberalisme og tjene penge på det. Nu skulle vi spise middag samme med dem.

Restauranten bød bl.a. på babykrokedillehale og struds som specialiteter. Med god sydafrikansk rødvin som katalysator var det en fornøjelse. Men maden og de gode omgivelser mistede hurtigt interessen. I stedet blev det til en fantastisk samtale om, hvordan liberalisme skal praktiseres i hverdagen. Hvorfor skrive bøger om, hvad andre skal gøre? Hvorfor ikke bare selv gå i gang?

Frances Kendall havde med bogen *Super Parents, Super Children* (1983) skildret, hvordan man kan opdrage sine børn til at være 'your own boss'. En bog om opbringelsen af børn fra spæd til teenagere. Med beskrivelse af, hvordan det at opdrage børnene til at tage ansvar for eget liv, faktisk giver børnene et bedre liv, og reducerer deres afhængighed af det offentlige – men ikke mindst gør dem til langt bedre borgere. Men vanlig dansk skepsis i baglommen spurgte vi til, hvordan disse teorier skal udleveres i praksis, hvis børnene 'vælger' at vælge en gryde med kogende vand eller 'vælger' at prøve narko osv. Svaret var, at når børn opdrages til at tage ansvar for eget liv, så opstår mange af de klassiske konflikter slet ikke. Når børn ikke opdrages til at være uselvstændige og afhængige af pædagoger og opdragere, så udvikler de sig til at være chef i eget liv.

Da klokken nærmede sig 1:30 blev alt lys i restauranten slukket og en overtjener meddelte os, at nu lukkede de altså! Men vi var slet ikke færdig med at snakke. Så meget mod Mrs. Gous' vilje, så stod vi tidligt op dagen efter og besøgte igen familien Louw og Kendall i deres hjem. Slut var det dog, da flyveren skulle bringe os mod øst til Skukuza airfield og en dejlig weekend på fotosafari.

Oplevelsen af at have mødt nogle pragtfulde mennesker i Sydafrika, som udelukkende min interesse og deltagelse i Libertarian International havde gjort muligt, står i dag 11 år efter fortsat meget tydeligt. 12.000 km nede på den anden siden af jorden sidder der folk, som tænker som os, som har de samme drømme om en liberal verden med mennesket som centrum – men nok så vigtigt, så benytter de liberalismen i praksis.

Nogle år senere blev der udskrevet frie valg i Sydafrika. Udover ANC (Mandela) og The National Party (de Klerk), så

kom der ikke mange informationer til Danmark om valgkampen. Men faktisk opstillede Frances Kendall som spidskandidat for The Federal Party og søgte valg til præsidentembedet. Ikke så meget fordi vores liberalistiske venner havde forhåbninger om at blive valgt. Men det gav en platform for at kunne formidle budskabet fra bøgerne om en schweizisk-model for Sydafrika. Og nok så vigtigt danner grundlag for at kunne opstille ved mange senere lokalvalg og opnå valg af dygtige liberale folk. ANC og kommunisterne vandt valget i Sydafrika og Mandela blev hyldet overalt som en stor politisk leder. Nok var han personificeringen af opgøret med apartheid, men den politik hans regime kom til at stå for er bestemt ikke værd at rose. Fattigdommen er mere udbredt, raceopgør mellem forskellige sorte grupper er hverdag, men værst så er der ikke kommet et land i harmoni ud af kommunist-årene.

Tværtimod er Sydafrika langsomt men sikkert ved at synke i samme kviksand, som så mange andre afrikanske lande har valgt når kolonitiden blev afløst af kommunisme. Sydafrika var storleverandør af mad til det meste af det sydlige Afrika. Sydafrika var et land med pæn økonomisk vækst. Ikke at apartheid af den grund skal forsvares, det kan ikke forsvares. Men i stedet for at vælge kommunismens trældom som erstatning for apartheid åget, så kunne landet have valgt frihedens vej for alle landets borgere.

Målt ud fra den socialistiske tanke om, at samfundets goder skal fordeles og omfordeles til alle, så er det imidlertid slet ikke Sydafrika og deres kommuniststyre som topper hitlisterne. Det er faktisk vort eget Danmark, der ifølge denne lidt forunderlige målestok er det mest socialistiske land på kloden. Danmark præsterer den mest udtalte omfordeling borgerne imellem. Over 70 pct. af samfundets værdier omfordeles af staten.

I det lys burde der jo i Danmark være grobund for et oprør. Hvor bliver danskerne af, når skatter, afgifter og offentlig regulering stiger? Hvorfor fyldes pladserne ikke med hundredtusinde af borgere i protest mod finanslove og kommunale budgetter, som lægger borgerne i endnu strammere længer?

Svaret skal vi hente hos den franske økonom Henri Lepage, som i bogen *Demain le Capitalisme* fra 1978, beskriver velfærdsstatens 'geniale' musefælde: "Velfærdsstatens goder er individualiseret – mens finansieringen er kollektiveret". Borgerne oplever, at hver gang en politiker giver mere velfærd, så er det en individuel oplevelse af at have fået noget mere fra fællesskabet. Finansieringen er godt skjult gennem et virvar af skatter og afgifter. Når man samtidig bilder borgerne ind, at det er de rige, som giver til de fattige – så er ringen sluttet. Amerikanerne har vanen tro givet dette forhold navne: 'welfare junkie' og 'welfare pusher'. Borgerne er gjort afhængige af de mange ydelser, og der er en horden af ansatte i de offentlige systemer, som presser borgerne til at tage mere og mere af den vanedannende velfærd.

I det miljø kan det være svært at se, hvilken fremtid selskabet Libertas har. Hvordan får vi danskerne til at kaste junken fra sig, gå på afvæning og blive frie mennesker i et frit land? Min tro på fremtiden blev genopladet i efteråret 1989. Da de tusinder af grædende borgere kørte fra øst mod vest i Europa i deres rustne nedslidte trabanter og krævede frihed – så genvandt jeg troen på mennesket. Jeg græd med dem, jeg håbede med dem og jeg fik troen på en bedre verden tilbage. Når mennesket efter 45 år i kommunistisk trældom fortsat formår at rejse sig og kræve frihed, så er der en chance. Danskerne vil næppe rejse sig i samme grad som de undertrykte i

Østeuropa. Møder man en dansker med en kniv i hånden har han jo en gaffel i den anden hånd og er ikke til revolution.

Vejen til frihed i Danmark går over evolution og tilbage-rulning af udviklingen. De mange skiver, som socialisterne har skåret af vores frihed må skive for skive reetableres. Men en sådan strategi er farlig. Man mister nemt overblik i det daglige. Det forhold, at staten i dag sidder på 80 pct. af børneopdragelsen gør ikke danske børn til 'your own boss', men derimod til villige afhængige velfærdsborgere uden egen vilje. Derfor forstår jeg godt at mange søger alternativer til offentlig børnepasning. Men udviklingen tager absurde former, når selv Venstre-folk kan foreslå, at staten skal udbetale penge til de forældre, som fravælger den offentlige pasning – penge for at fravælge offentlige tilbud! Jeg vil da gerne have penge for at fravælge de offentlige biblioteker, eller hvor meget kan de give for at fravælge en teaterforestilling?

Der er derfor brug for Libertas. Der er brug for gode folk, som hele tiden kan holde frihedens fakkelt. Der er brug for et sted, hvor man kan få de politiske batterier opladet med livets salt. Frihedens flamme går aldrig ud, men der er brug for personer til hele tiden at nære ilden. Når evolutionen i perioder ruller baglæns mod mere socialisme, eller går for langsomt fremad, så er der brug for gode folk til at drysse salt i velfærdsstatens sår. Når velfærdsstaten igen og igen afsløres for ikke at give frihed og velfærd til borgerne, så skal det afsløres. Libertas er der brug for. Jeg har brug for Libertas. Danmark har brug for Libertas.

Referencer

- Kendall, Frances (1983): *Super Parents, Super Children*. Johannesburg: Delta Books.
 Lepage, Henri (1978): *Demain, le capitalisme*. Paris: Hachette Pluriel.
 Louw, Leon og Frances Kendall (1986): *South Africa: The Solution*. Bisho, Ciskei: Amagi Publications.
 Louw, Leon og Frances Kendall (1989): *Let The People Govern*. Bisho, Ciskei: Amagi Publications.

Mellem ideer og realpolitik

I denne introduktion til to artikler, der har været bragt i *Libertas* – Ludwig von Mises' "Politik og ideer" og Anders Fogh Rasmussens "Den liberale økonomi" – peger lektor Peter Kurrild-Klitgaard på lighederne imellem de to forfatters pointer. Begge peger de på, at politisk nytænkning og ændringer i politiske beslutninger, udspringer af nye idéer, hvad enten disse stammer fra universiteterne, tænketankene eller et forum som *Libertas*. Denne konstatering understreger behovet for *Libertas'* stemme under en borgerlig-liberal regering.

Af Peter Kurrild-Klitgaard

Da jeg i begyndelsen af december forhandlede med tidsskriftets redaktør om, hvilken artikel, jeg kunne udvælge til dette jubilæumsnummer, kom min opmærksomhed – af flere grunde – til at koncentrere sig om to muligheder: Enten Ludwig von Mises' "Politik og ideer" (*Libertas* nr. 25) eller Anders Fogh Rasmussens "Den liberale økonomi" (*Libertas* nr. 16).

Meget talte for den første. Artiklen er trods alt en ægte klassiker i ordets egentlige betydning, skrevet af en af de største liberale tænkere nogensinde. En indsigtfuld og systematisk analytiker, der med kold og klar logik analyserede menneskelig handling, og som samtidig var en – stort set – kompromisløs liberalist, når det gjaldt vurderingen af konsekvenserne.

Men noget talte også for den anden artikel. Det er trods alt ikke hverdagskost, at en politiker tager sig tid til at både læse værker af og skrive om liberale økonomer – endsiges modtager *Libertas'* Adam Smith Pris og efterfølgende udgiver en bog, der angriber den moderne velfærdsstat og forfægter en minimalstat. For slet ikke at tale om at vedkommende relativt få år efter pludseligt står i spidsen for den første regering i trekvart århundrede med et – i hvert fald partipolitisk – borgerligt flertal.

Men der er også et lighedspunkt imellem artiklerne. Begge handler i mere end én forstand om betydningen af intellektuelle ideer og disses påvirkning af politik. Mises argumenterer, at mens økonomiske incitamenter spiller en afgørende rolle for menneskers adfærd i almindelighed, er det samtidigt tilfældet, at alle politiske beslutninger ultimativt udspringer af forestillinger om politikkers konsekvenser, og at forandringer i idéer – i ordets bredeste forstand – påvirker forandringer i politiske beslutninger. Mises' essay foregreb dermed på mange punkter det ræsonnement, som hans mest kendte elev, F.A. Hayek, udviklede i *Vejen til Trældom* (1944).

Anders Fogh Rasmussens essay er fin eksemplificering af Mises' pointe. Han viser, hvorledes den nyliberale renaissance, der har fundet sted siden 1970'erne – og som endnu udvikles – har været resultatet af bl.a. akademisk nytænkning, specifikt i tilfældet med de fire Nobelpris-vindende Chicago-økonomer Milton Friedman, George Stigler, James Buchanan og Ronald Coase. De ideer, som disse har udviklet, har været og er fortsat med til at påvirke den måde, politikere handler på.

Og dermed illustrerer begge artikler faktisk, hvad der siden 1986 har været og er det eneste formål med *Libertas*: Ikke at promovere bestemte politikker, men at være et forum, hvor selve ideerne kan diskuteres uafhængigt af partipolitiske anti- og sympatier, og hvor disse kan udvikles "til fremme af per-

sonlig frihed og fri markedsøkonomi".

Og således er vi fremme ved realpolitikken. Enhver, der et øjeblik – i ønskedrømme eller mareridt – har troet, at en regering med Fogh Rasmussen i spidsen ville betyde et drastisk angreb på skatter og regulering, har været ude af trit med virkeligheden. Men enhver, der tror, at det ikke også har bare nogen betydning, hvilke ideer, politiske ledere har, har heller ikke forstået Mises' pointe.

Hvor megen plads, der så er til liberale reformer, når man er kommet til magten ved at underspille disse i en så stor grad, som har været tilfældet, er et godt spørgsmål. Om noget indikerer begge essays, at det er i en situation som den nuværende, at der mere end nogensinde er behov for, at nogen leverer den slags konstruktive input og kritisk modspil, som *Libertas* gør.

Reference

Hayek, F.A. (1944): *Vejen til Trældom*.

Politik og ideer

Det er i sidste ende idéer, der driver både den økonomiske og den politiske udvikling, argumenterer den østrigske økonom Ludwig von Mises (1881-1973) i dette klassiske essay. Dette er den sidste i en serie på seks forelæsninger, som Mises holdt i Argentina, og som blev bragt i *Libertas* nr. 25 i 1998.

Af Ludwig von Mises

I oplysningstiden, i de år da nordamerikanerne grundlagde deres uafhængighed, og hvor – få år senere – de spanske og portugisiske kolonier blev omdannet til uafhængige nationer, var tidsånden optimistisk. På den tid var alle filosoffer og statsmænd helt overbeviste om, at det var begyndelsen på en ny æra med rigdom, fremskridt og frihed. Dengang forventede man, at de nye politiske institutioner, de konstitutionelle, repræsentative stater, der blev skabt i Europa og Amerika, ville virke på meget gavnlige og fordelagtige måde, og at økonomisk frihed fortsat ville forbedre menneskehedens materielle kår.

Vi ved til fulde, at nogle af disse forventninger var for optimistiske. Det er sandt, at vi i det 19. og det 20. århundrede har oplevet en hidtil uset forbedring i de økonomiske betingelser, som gør det muligt for en meget større befolkning at leve med en meget højere levestandard. Men vi ved også, at mange af de håb, som det 18. århundredes filosoffer nærede, ligger i ruiner; deres håb om, at der ikke ville være flere krige, og at revolutioner ville blive unødvendige. Disse forventninger blev ikke realiseret.

I det 19. århundrede var der en periode, hvor krigene aftog både i antal og i grusomhed. Men det 20. århundrede førte en opblomstring af den krigeriske ånd med sig, og vi kan roligt sige, at vi næppe endnu har set enden på de prøvelser, menneskeheden skal gennemgå.

Det konstitutionelle system, som grundlagdes i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede, har skuffet menneskeheden. De fleste – også de fleste forfattere, som har behandlet dette problem – synes at mene, at der ikke er nogen forbindelse mellem den økonomiske og den politiske side af problemet. Derfor er de tilbøjelige til at bruge en masse ord på at behandle parlamentarismens forfald – regering ved folkets repræsentanter – som om dette fænomen var ganske uafhængigt af den økonomiske situation og af de økonomiske idéer, der bestemmer folks aktiviteter.

Men en sådan uafhængighed eksisterer ikke. Mennesket er ikke et væsen, der har en økonomisk og en politisk side, uafhængige af hverandre, uden indbyrdes forbindelse. Faktisk er det, vi kalder frihedens og den konstitutionelle regerings og de repræsentative institutioners forfald, en konsekvens af en radikal ændring i de økonomiske og politiske idéer. De politiske begivenheder er den uundgåelige konsekvens af ændringen i politiske idéer.

De idéer, der styrede tankerne hos de ledede statsmænd, filosoffer og jurister, som i det 18. og i det tidlige 19. århundrede udviklede grundlaget for det nye politiske system, havde som grundlag, at alle hæderlige borgere indenfor en nation har det samme endelige mål. Dette endelige mål, som alle ordentlige mennesker burde være vidende til, er hele nationens velfærd –

og tillige andre nationers velfærd, idet disse moralske og politiske ledere var fuldt og fast overbevist om, at en fri nation ikke er interesseret i erobring. De betragtede partistridigheder som noget ganske naturligt, at det var helt normalt, at der måtte være meningsforskelle om den bedste måde at bestride statens anliggender på.

De mennesker, der havde nogenlunde ens idéer om et problem, samarbejdede, og dette samarbejde kaldte man et "parti". Men en partistruktur var ikke noget permanent. Den hang ikke sammen med de enkeltes position indenfor hele den sociale struktur. Den kunne ændres, hvis folk erfarede, at deres originale indstilling var baseret på fejlagtige antagelser. Ud fra det synspunkt betragtede mange debatterne under valgkampe og senere i de valgte forsamlinger som en væsentlig politisk faktor. Talerne, der blev holdt af den lovgivende forsamlings medlemmer, blev ikke betragtet simpelthen som bekendtgørelser af et politisk partis hensigter. De blev betragtet som forsøg på at overbevise andre grupper om, at talerens egne idéer var mere korrekte – mere gavnlige for det almene vel – end dem, man før havde hørt.

Politiske taler, ledende artikler, foldere og bøger blev skrevet med det formål at overtale. Der var ikke megen grund til at tro, at man ikke skulle kunne overbevise flertallet om, at ens egen holdning var den absolut korrekte, hvis ens idéer var rigtige. Det var ud fra det grundsynspunkt, at de konstitutionelle regler blev skrevet af de lovgivende organer i det tidlige 19. århundrede.

Men det indebar, at regeringen ikke ville blande sig i de økonomiske betingelser på markedet. Det indebar, at alle borgere kun havde et politisk mål: Hele landets og hele nationens vel. Og det er præcis denne sociale og økonomiske filosofi, som interventionismen er trådt i stedet for. Interventionismen har affødt en ganske anderledes filosofi.

Efter interventionistiske tanker er det regeringens pligt at understøtte, subsidiere, at give privilegier til særlige grupper.

Det 19. århundredes statsmænds idé var, at lovgiverne skulle have deres særlige idéer om at opnå det fælles gode. Men dét vi har i dag, dét vi ser i dag i den politiske virkeligheds verden – praktisk taget uden undtagelse – i alle lande, hvor der ikke bare er et kommunistisk diktatur, er en situation, hvor der ikke længere er nogen politiske partier i den gamle, klassiske betydning, men slet og ret pressionsgrupper.

En pressionsgruppe er en gruppe mennesker, som ønsker at tiltage sig et specielt privilegium på bekostning af den øvrige del af nationen. Dette privilegium kan bestå i told på konkurrerende importvarer, subsidier, love der hindrer andre mennesker i at konkurrere med medlemmer af pressionsgruppen. I alle fald er der tale om, at medlemmerne af pressionsgruppen får en særstilling. De får noget, som nægtes – eller som burde nægtes, alt efter gruppens egen indstilling – andre grupper.

I USA ser det ud, som om det gamle to-parti system stadig eksisterer. Men det er bare som et slør over den virkelige situation. I virkeligheden er det politiske liv i USA – så vel som i andre lande – bestemt gennem kampen pressionsgrupperne imellem om at opfylde disses ambitioner. I USA er der stadig et Republikansk Parti og et Demokratisk Parti, men i hver af disse er der repræsentanter for pressionsgrupper. Disse er mere interesserede i at samarbejde med repræsentanter for deres egen pressionsgruppe i det andet parti end med medlemmer af deres eget parti.

For at give Dem et eksempel, hvis De snakker med folk i USA, som virkelig kender Kongressen ud og ind, så vil de sige: "Det dér kongresmedlem repræsenterer sølvmineindustrien, og ham dér repræsenterer hvedefarmerne."

Selvfølgelig er disse pressionsgrupper hver for sig i mindretal. I et system, der er baseret på arbejdsdeling, må enhver speciel gruppe, der stiler mod at tilvende sig privilegier, nødvendigvis være i mindretal. Derfor vil de ikke få succes, medmindre de slår sig sammen med andre pressionsgrupper. I de lovgivende forsamlinger prøver de på at forme koalitioner mellem de forskellige pressionsgrupper, således at de tilsammen kan danne flertal. Men, efter en tid, kan en sådan koalition falde fra hinanden, fordi de ikke kan opretholde enighed, og nye koalitioner dannes.

Det er hvad der skete i Frankrig i 1871, den situation som historikerne har kaldt "den Tredie Republiks forfald". Men det var ikke noget forfald. Det var slet og ret et eksempel på den kendsgerning, at pressionsgruppensystemet ikke med succes kan bruges som styringssystem i en stor nation.

I de lovgivende forsamlinger har vi repræsentanter for hvedefarmerne, kødindustrien, sølv og olie, men først og fremmest de forskellige fagforeninger. Kun en er ikke repræsenteret i den lovgivende forsamling: nationen som helhed. Og alle problemer, selv i udenrigspolitikken, bliver anskuet ud fra de specielle pressionsgruppers interesser.

I USA er nogle af de mindre befolkede stater særligt interesserede i prisen på sølv. Men ikke alle i disse stater har nogen interesse deri. Ikke desto mindre har USA i mange årtier brugt betragtelige beløb til på skatteydernes bekostning at opkøbe sølv til priser over markedsprisen. Et andet eksempel: I USA er kun en lille del af befolkningen beskæftiget med landbrug; resten af befolkningen er forbrugere, men ikke producenter af landbrugsprodukter. Men USA har alligevel gennem årene brugt milliarder og atter milliarder på at holde priserne på landbrugsprodukter over den potentielle markedspris.

Man kan ikke sige, at dette er en politik, som favoriserer en lille minoritet, for bøndernes interesser er ikke ens. Mælkeproducenten er ikke interesseret i høje kornpriser, tværtimod ville han foretrække en lavere pris på dette produkt. En kyllingefarmer vil foretrække en lavere pris på kyllingefoder. Der er mange uforenelige interesser indenfor denne gruppe. Og dog, dygtig diplomati indenfor kongressen gør det muligt for små minoritetsgrupper at skaffe sig privilegier på bekostning af flertallet.

En enkelt situation, der er specielt interessant i USA, gælder sukker. Måske er én ud af hver 500 amerikanere interesseret i højere pris på sukker. Sandsynligvis ville de 499 foretrække lavere sukkerpriser. Ikke desto mindre er USA's politik bundet til – gennem tariffen og andre særlige foranstaltninger – at sikre højere sukkerpriser. Denne politik er ikke alene skadelig for disse 499, der er sukkerforbrugere, den skaber også et

meget alvorligt problem for USA's udenrigspolitik. Udenrigspolitikens mål er samarbejde med alle andre amerikanske republikker, hvoraf nogle er interesserede i at sælge sukker til USA, de ville gerne sælge det i større mængder. Dette illustrerer, hvorledes pressionsgruppers interesser kan være bestemmende selv i forhold til en nations udenrigspolitik.

Folk over hele verden har i årevis skrevet om demokrati – om folkeligt, repræsentativt styre. De har jamret over dets fejl og mangler, men det demokrati, de kritiserer, er alene det demokrati, under hvilket interventionismen er landets politiske ledetråd.

I dag kan man høre folk sige: "I det tidlige 19. århundrede holdt man store taler i parlamenterne i Frankrig, Storbritannien og USA om menneskehedens store problemer. De kæmpede imod tyranni, for frihed, for samarbejde med andre frie nationer. Men nu er vi mere praktiske i lovgivningsarbejdet!"

Selvfølgelig er vi mere praktiske. Folk taler ikke om frihed i dag. De snakker om en højere pris for peanuts. Hvis det gælder om at være "praktisk", så har de lovgivende forsamlinger ændret sig væsentligt, men ikke til det bedre.

Disse politiske forandringer, som interventionismen har ført med sig, har svækket nationernes og parlamentarisk styrke til at modstå diktatorers ambitioner og tyranners manipulationer betydeligt. De parlamentariske repræsentanter, hvis eneste bekymring er at tilfredsstille de vælgere, der for eksempel ønsker en højere pris på sukker, mælk og smør, og en lav pris på hvede (subsidieret af regeringen), kan kun repræsentere folket på en yderst svag måde. De kan aldrig repræsentere alle i deres valgkreds.

De vælgere, der går ind for sådanne privilegier, indser ikke, at der også er modstandere, som ønsker det modsatte og som hindrer deres repræsentanter i at opnå fuld succes.

Dette system fører til en konstant forøgelse af de offentlige udgifter på den ene side, medens den på den anden side gør det vanskeligere at udskrive skatter. Disse pressionsgruppe-repræsentanter ønsker mange specielle privilegier til deres egne pressionsgrupper, men de ønsker ikke at bebyrde deres støtter med en for kraftig skattebyrde.

Det var ikke de tanker, som grundlæggerne af det moderne konstitutionelle demokrati gjorde sig i det 18. århundrede, at en lovgiver skulle repræsentere ikke hele nationen, men kun særinteresserne i det distrikt, hvor han er valgt. Ej heller at dette blev en af interventionismens konsekvenser. Den oprindelige idé var, at hvert medlem af parlamentet skulle repræsentere hele nationen. Han blev ganske vist valgt i et bestemt distrikt, men det var kun fordi folk dér kendte ham og nærrede tillid til ham.

Men det var ikke hensigten, at han skulle deltage i landets styrelse for at skaffe særlige fordele for sin valgkreds, at han skulle skaffe en ny skole eller et nyt hospital eller en ny galeanstalt for derigennem at øge statens udgifter netop i hans distrikt. Pressionsgruppepolitikken er forklaringen på, hvorfor det er næsten umuligt – for alle regeringer – at standse inflationen. Så snart de folkevalgte prøver på at holde udgifterne i ave, at begrænse udgifterne, så vil de der støtter særinteresser, som har deres fordele i enkelte, særlige poster på budgettet, komme frem og erklære, at netop dette særlige projekt er umuligt, eller at netop dette må vedtages.

Naturligvis er diktatur ikke løsningen på økonomiske problemer, lige så lidt som det er løsningen på problemerne om frihed. En diktator kan lægge ud med alskens løfter, men ef-

tersom han er diktator, vil han ikke holde dem. I stedet vil han med det samme undertrykke ytringsfriheden, således at aviserne og de parlamentariske talere ikke dage, måneder eller år senere kan påpege, at han sagde noget andet i sit diktators første dage, end han gjorde i tiden, der fulgte.

Man kommer til at tænke på det frygtelige diktatur, som et stort land som Tyskland har måttet gennemleve i den nylige fortid, når man iagttager, hvorledes friheden stadigt aftager i så mange lande i dag. Som følge heraf taler man om frihedens og civilisationens forfald.

Man siger, at enhver civilisation i sidste ende må forfalde og gå til grunde. Der er fremragende fortalere for denne idé. En af dem var den tyske forsker Spengler. En anden, meget bedre kendt, var den engelske historiker Toynbee. De fortæller os, at vor civilisation nu er gammel. Spengler sammenlignede civilisationen med en plante, som vokser og vokser, men hvis liv når en afslutning. Det samme, siger han, gælder for civilisationer. Den metaforiske sammenligning med en plante er helt arbitrær.

For det første, så er det – indenfor menneskehedens historie – meget vanskeligt at skelne mellem forskellige, indbyrdes uafhængige civilisationer. Civilisationer er ikke uafhængige, de er indbyrdes afhængige, de øver uafbrudt indflydelse på hinanden. Man kan ikke tale om en enkelt civilisations forfald på samme måde, som man kan tale om en enkelt plantes død.

Men selvom man kan afvise Spenglers og Toynbees doktriner, så bliver der en meget almindelig sammenligning tilbage: Sammenligningen mellem døende civilisationer. Det er visselig sandt, at det romerske kejserrige i det 2. århundrede efter Kristi fødsel var en blomstrende civilisation, og at de områder af Europa, Asien og Afrika, hvor det romerske kejserrige havde magten, var højt civiliserede. Der var også en særdeles høj økonomisk civilisation, baseret på en vis arbejdsdeling. Selv om den synes primitiv sammenlignet med i dag, var den særdeles bemærkelsesværdig. Den nåede den højeste grad af arbejdsdeling, der nogensinde er opnået inden den moderne kapitalisme. Det er ikke mindre sandt, at denne civilisation faldt fra hinanden, særligt i det 3. århundrede. Dette forfald gjorde det umuligt for romerne at modstå ydre aggression. Selv om aggressionen ikke var værre end den, romerne havde modstået så mange gange før i de foregående århundreder, så kunne de ikke længere modstå den efter det, der var sket indenfor kejserriget.

Hvad var der sket? Hvad var problemet? Hvad var det, der var årsag til forfaldet af et imperium, der havde opnået den højeste grad af civilisation, der nogensinde er opnået indtil det 18. århundrede? Sandheden er, at det, der ødelagde denne gamle civilisation, var noget lignende, noget næsten identisk med de farer, som truer vor civilisation i dag: På den ene side var det interventionisme, på den anden side var det inflation. Interventionismen i det romerske kejserrige viste sig i den kendsgerning, at det romerske kejserrige – efter græsk eksempel – ikke afstod fra priskontrol. Denne priskontrol var mild, praktisk taget konsekvensfri, fordi den i århundreder ikke forsøgte at reducere priserne til under markedsniveau.

Men så begyndte inflationen i det 3. århundrede. Romerne havde ikke vore tekniske midler til inflation – de kunne ikke trykke penge. De var nødt til at forringe mønterne, og det system var vort nutidige yderst underlegent. I dag kan vi ved brug af den moderne trykpresse meget let ødelægge pengenes værdi. Men det var effektivt nok, og den medførte de samme resultater som priskontrol. For de priser, som autoriteterne

tillod, lå nu under den potentielle pris, som inflationen havde bevirket.

Resultatet var naturligvis, at forsyningen med madvarer til byerne svandt ind. Byboerne blev tvunget tilbage til et liv som jordbrugere. Romerne indså aldrig, hvad der var ved at ske. De forstod det ikke. De havde ikke udviklet det mentale værktøj, der skal til for at forstå problemerne omkring arbejdsdeling og inflationens konsekvenser for markedspriserne. At møntforringelse var noget skidt, det forstod de selvfølgelig udmærket.

Derfor udstedte kejserne også love imod det. Der var love, der skulle forhindre byboere i at flytte på landet, men de var ineffektive. Når folk inde i byerne sultede, så kunne ingen lov hindre dem i at forlade byen og slå sig på landbrug. Byboen kunne ikke længere arbejde i forarbejdningsindustrien som håndværker, og med tabet af byernes markeder kunne ingen efterhånden købe noget som helst.

Derfor ser vi, at fra det 3. århundrede går byerne tilbage, og arbejdsdelingen bliver mindre intensiv end tidligere. Endelig opstod det middelalderlige system med den selvtilstrækkelige husholdning, "villaen" som den kaldtes i den senere lovgivning.

Folk, der sammenligner vore forhold med dem under det romerske kejserrige og siger, at vi går samme vej, har derfor deres grunde til at sige sådan. De kan finde data, der er ligner. Men der er også enorme forskelle. Disse forskelle ligger ikke i den politiske struktur, der var fremherskende i den sidste del af det 3. århundrede. Dengang blev en kejsers dræbt ved attentat i gennemsnit hvert tredje år, og hans drabsmand eller den, som var skyld i hans drab, blev hans efterfølger. Og efter gennemsnitlig tre år gentog historien sig. Da Diokletian blev kejser i år 284 prøvede han i nogen tid at bremse forfaldet, men uden held.

Der er enorme forskelle mellem nutidens forhold og dem, der herskede i det gamle Rom, i selve den kendsgerning, at de forholdsregler, der bevirkede forfaldet af det romerske kejserrige ikke var truffet med overlæg. De var ikke, ville jeg sige, et resultat af dadelværdige, formelle doktriner.

I modsætning hertil er de interventionistiske idéer, de socialistiske idéer, de inflationistiske idéer i vor tid blevet kogt sammen og formaliseret af skribenter og professorer. Og der undervises i dem på universiteter og læreanstalter. Man kunne sige: "Situationen er i dag meget værre!" Dertil vil jeg svare: "Nej, den er ikke værre." Efter min mening er den bedre, for idéer kan besejres af andre idéer. På de romerske kejsers tid var der ingen, der tvivlede på, at regeringen havde retten på sin side, og at det var god politik at fastsætte maksimalpriser. Ingen rejste tvivl om det.

Men nu, hvor vi har skoler og professorer og bøger, der anbefaler det, så ved vi, at det er noget, man kan diskutere. Alle disse dårlige idéer, som vi lider under i dag, blev udviklet af akademiske teoretikere.

En berømt spansk forfatter talte om "massernes oprør". Vi bør være meget varsomme med at bruge den betegnelse, for oprør bliver ikke gjort af masserne: det er noget, de intellektuelle gør. Og de, som udviklede disse doktriner, kom ikke fra masserne. Den marxistiske doktrin foregiver, at det kun er proletarer, der får de gode idéer, og at alene den proletariske bevidsthed skabte socialismen. Men alle socialistiske forfattere – uden undtagelse – var borgerlige i den forstand, socialisterne bruger denne term.

Karl Marx var ikke en mand fra proletariatet. Han var søn af en advokat. Han var ikke nødt til at arbejde for at få råd til at gå på universitetet. Han studerede ved universitetet på samme måde som de velhavende folks børn gør i dag. Gennem resten af sit senere liv blev han understøttet af sin ven Friedrich Engels, der som fabrikant var den allerværste type på en "borgerlig" efter socialistisk målestok. I marxistisk sprogbrug var han en udbytter.

Alt, hvad der sker i samfundet i vor tid, er resultatet af idéer. Både de gode ting og de onde. Det, vi har brug for, er at bekæmpe dårlige idéer. Vi må bekæmpe alt det, vi ikke kan lide i det offentlige liv. Vi må erstatte forkerte idéer med bedre idéer. Vi må bekæmpe de tanker og gamle fordomme, der fremmer fagforeningsvold. Vi må bekæmpe konfiskationen af ejendom, kontrol med priser, inflation og alle de ondt, vi lider under.

Idéer og kun idéer kan oplyse mørket. Disse idéer må bringes ud til folk på en sådan måde, at de overtaler dem. Vi må overbevise dem om, at disse idéer er rigtige og ikke forkerte. Kapitalismens store tidsalder, kapitalismens store bedrifter i det 19. århundrede var resultatet af de klassiske økonomers idéer, Adam Smiths, David Ricardos, Bastiats og andres.

Det eneste, vi har behov for, er at erstatte dårlige idéer med bedre idéer. Jeg håber og tror på, at det vil den opvoksende generation kunne gøre. Vor civilisation er ikke dømt til undergang, som Spengler og Toynbee påstod. Vor civilisation vil ikke blive overvundet af ånden fra Moskva. Vor civilisation kan og skal overleve. Og den vil overleve gennem bedre idéer end de, der regerer det meste af verden af i dag, og disse idéer vil blive udviklet af den opvoksende generation.

Jeg betragter det som et meget godt tegn, at medens der for halvtres år siden praktisk taget ikke var nogen i verden, der havde mod til at sige noget godt om fri økonomi, så har vi nu, i det mindste i nogle fremskredne lande, institutioner, der er centre for propaganda for fri økonomi – som for eksempel det forskningscenter i Deres land, der har inviteret mig til Buenos Aires for at sige et par ord i denne storslåede by.

Jeg har ikke kunnet sige så meget om disse vigtige emner. Seks forelæsninger er måske nok meget for tilhørerne, men ikke nok til at redegøre for hele filosofien bag det frie markeds-system, og så sandelig alt for lidt til at tilbagevise alt det nonsens, der er blevet skrevet gennem de sidste halvtreds år om de økonomiske problemer, vi taler om.

Jeg er centret meget taknemlig for at have givet mig denne mulighed for at tale til denne udmærkede forsamling, og jeg håber at antallet af dem, der støtter frihedens idéer, i dette land og i andre lande vil blive kraftigt forøget. Selv har jeg fuld tillid til frihedens fremtid, både politisk og økonomisk.

*Oversat af P.H. Bering.
Bearbejdet af H.C. Hansen og Peter Kurrild-Klitgaard.*

Den liberale Økonomi

I *Libertas* nr. 16 fra 1993 bragte redaktørerne denne artikel af den tidligere minister og nyvalgte politisk ordfører for Venstre Anders Fogh Rasmussen – samme år som han udgav bogen *Fra socialstat til minimalstat*. I artiklen gennemgår forfatteren den indflydelse som de fire Chicago-økonomer og Nobelpris-tagere, Ronald Coase, Milton Friedman, George Stigler og James Buchanan, har haft i idéverdenen og i den politiske verden. 2001 blev som bekendt året, hvor Fogh Rasmussen gjorde Venstre til Danmarks største parti og selv blev statsminister.

Af Anders Fogh Rasmussen

Med tildelingen af Nobelprisen i økonomi for 1991 til den amerikanske økonom Ronald Coase er Chicagofirkløveret komplet. Nu har alle de fire store nulevende økonomer fra Chicagouniversitetet fået Nobelprisen i økonomi. Før Coase er den gået til Milton Friedman, George Stigler og James Buchanan.

Disse fire økonomer er i flere henseender vidt forskellige. Ikke mindst har de hver især kastet sig over forskellige områder indenfor økonomisk teori. Men der er også klare lighedspunkter. For det første er de alle *liberale* – nyliberalister om man vil. Deres indsigt i økonomisk teori har fået dem til at konkludere, at det frie kapitalistiske samfundssystem er det bedst mulige. Når mennesker får lov til at udfolde sig frit, skaber man de bedste betingelser for velstand, velfærd, kreativitet og udvikling. Markedsmekanismerne er overlegne i forhold til offentlig styring, regulering og manipulation.

Et andet karakteristisk træk ved firkløveret er, at de ikke har en overdreven tendens til at pakke deres teorier ind i kompliceret matematik. Hvor en del teoretiske økonomer er så matematikfikserede, at de kan få vanskelige modeller ud af rene banaliteter, skriver firkløveret i et sprog, som også ikke-økonomer kan forstå. De er heller ikke alle præget af en anden dille, som optager mange teoretiske økonomer: Forsøget på at måle alle mulige økonomiske sammenhænge kvantitativt. Økonomi er andet og mere end tal og statistik.

Chicago-skolen

Det er ikke svært at få øje på, hvor inspirationen hos Friedman, Stigler, Buchanan og Coase kommer fra. Den stammer fra Frank Knight (1885-1972), der gjorde Chicagouniversitetets økonomiske fakultet til, hvad det er i dag. Knight var en fremragende økonom og fortaler for markedsøkonomi og individualisme. Han insisterede på, at vi får vores viden om økonomisk teori ved at se på, hvad der motiverer de enkelte individer – ikke ved at opstille komplicerede økonomiske modeller eller ved at måle alle mulige sammenhænge. Mange af forsøgene på at måle sådanne sammenhænge svarer, har Knight en gang sagt, til at "bevise at vandet løber ned ad bakke." Læren, man kan drage fra økonomisk teori, er klar nok, mente Knight. Problemet er at få omsat den til politisk virkelighed. Mange af dem, der godt forstår markedsøkonomiens fundamentale sammenhænge, bliver til *romantiske fjolser*, når det drejer sig om politik: "At en forhøjelse af prisen på en vare vil reducere salget er en af de mindst kontroversielle love i økonomisk teori, men at

anvende denne lov i forhold til arbejdsmarkedet vil sandsynligvis stemple én som fjende af lønmodtageren," har han sagt. Med andre ord: Hvor de fleste godt kan indse, at en forhøjelse af prisen på f.eks. appelsiner resulterer i, at der bliver solgt færre af dem, så er der en politisk blokering mod at indse, at når lønomkostningerne bliver for høje, så resulterer det i arbejdsløshed. Som sagt har de fire arvtagere efter Knight beskæftiget sig med vidt forskellige områder af økonomisk teori.

Milton Friedman

Milton Friedmans hovedindsats ligger på det såkaldte makro-økonomiske felt, hvor han har stået i spidsen for et opgør med den gammeldags (keynesianske) økonomiske politik. Frem til slutningen af 1970erne troede mange økonomer og politikere, at de politiske myndigheder uden videre kunne bestemme, om arbejdsløsheden skulle være høj eller lav, ved blot at styre den samlede efterspørgsel. Friedman påstod – og udviklingen i 70erne viste – at det kan man ikke. Resultatet af en kunstig høj efterspørgsel bliver i sidste ende kun høj inflation – uden at arbejdsløsheden falder på lang sigt.

George Stigler

George Stigler har især beskæftiget sig med konsekvenserne af offentlige reguleringer af erhvervslivet og økonomien. Hans konklusion er, at reguleringerne som regel skaber mindre økonomisk effektivitet – ikke større. Og de sandsynligste tabere ved reguleringer er forbrugerne, ikke mindst forbrugerne med små indkomster. Ofte er de reelle bagmænd bag reguleringer af erhvervslivet – erhvervslivet selv! På denne måde kan de opnå beskyttelse mod konkurrence og forbrugernes hårde dom, hvis de ikke er effektive. Stiglers arbejder er således en god illustration af, at den liberale markedsøkonomi ikke er til for kapitalisternes eller erhvervslivets skyld. Det er det almindelige menneske, der i kraft af sin rolle som forbruger og lønmodtager eller selvstændig har fordel af et frit samfund.

James Buchanan

James Buchanan har lagt sin indsats på flere felter. For det første har han kritiseret meget af grundlaget for såkaldt *velfærdsøkonomiske* indgreb i den frie markedsøkonomi. Og han har f.eks. klart demonstreret, at når staten optager lån, så skubber den byrden over på fremtidige generationer. Nu er denne konklusion måske ikke overraskende for de fleste ikke-økonomer, men den er der rent faktisk økonomer, der har forsøgt at bestride. Buchanan har også beskæftiget sig meget med, hvordan forfatningen i et frit samfund bør se ud. Det er

ikke kun afgørende, om man har *gode* eller *dårlige* politikere, men også hvor godt borgernes frihed er beskyttet af forfatningen. Buchanan er tillige en af foregangsmændene for den nye måde at se politik på. Ligesom forbrugere og producenter på det økonomiske marked er motiveret af egeninteresser, så gælder det samme for vælgere, politikere og embedsmænd. På den måde har han kunnet punktere myten om den altid gode og velmenende statsmagt.

Ronald Coase

Ronald Coase fik Nobelprisen i økonomi i 1991 for sine arbejder omkring transaktionsomkostninger. Mange økonomer har helt ignoreret, at der er omkostninger forbundet med f.eks. at handle på markedet. Det svarer nogenlunde til, at man i teorien om udenrigshandel ser bort fra, at det er transportomkostninger forbundet med international handel. Ligesom transportomkostninger kan stille sig i vejen for international handel, kan transaktionsomkostninger stille sig i vejen for ellers fordelagtige transaktioner på markedet. Den frie markedsøkonomis force er – ifølge Coase – at der dannes *institutioner*, som nedbringer transaktionsomkostningerne. Et centralt eksempel er, hvorfor der overhovedet findes *virksomheder* (hvad andre økonomer har haft svært ved at forklare).

Coases arbejder har også fået betydning for miljøpolitikken. I nogle situationer kan den givne mængde forurening simpelt hen være den bedst mulige, når der ses i lyset af de fordele, der også kan være ved forurenende virksomhed. Men i de situationer, hvor det er nødvendigt at regulere forureningen fra det offentlige side, skal det gøres i overensstemmelse med – ikke i modstrid med markedet. En markedsorienteret miljøpolitik kunne f.eks. gå ud på, at det offentlige sælger forureningstilladelser i stedet for at tildele en vis forureningskvote til hver virksomhed. På den måde kan de mest effektive virksomheder i kraft af deres effektivitet købe forureningstilladelser på bekostning af de mindre effektive. Dermed sikres det, at når der endelig forurenes, så får samfundets borgere *mest muligt for pengene*. Og når virksomhederne skal betale for at forurene, så har de et stærkt økonomisk incitament til at finde på nye, mindre forurenende produktionsmetoder. En markedsorienteret miljøpolitik vil derfor kunne lede til mindre forurening end en meget interventionistisk politik. En vigtig pointe fra Coase er, at miljøproblemer som forurening i en vis forstand *ikke* skyldes for meget, men for lidt kapitalisme. Ejendomsretten er en grundpille i det kapitalistiske system, og hvis det var muligt at definere og håndhæve ejendomsretten tilstrækkeligt, ville der ikke være miljøproblemer. Dem får vi som resultat af, at der ikke lykkedes at definere ejendomsretten tilstrækkeligt præcist.

De nye liberale strømninger

Selv om Chicagouniversitetet på mange måder har været enestående takket været Frank Knights pionerindsats, så er det ikke det eneste sted, hvor økonomer studerer og taler for fri markedsøkonomi. Tværtimod har markedsøkonomien fået en renaissance blandt økonomer (og andre) fra mange forskellige lande, økonomiske skoler og universiteter. Går man listen over Nobelprismodtagere i økonomi igennem, så vil man finde andre liberalister end de fire fra Chicago.

Og det er naturligvis en yderligere understregning af markedsøkonomiens styrke, at de socialistiske modeller nu er brudt totalt sammen – lige fra den *decentrale* planlægning i

Jugoslavien til den centrale planlægning i f.eks. Sovjet og Tjekkoslovakiet. Det er imidlertid forstemmende, at de nye liberale strømninger ikke i særlig grad har slået ned rod i det danske akademiske forskermiljø. Med enkelte undtagelser er den danske økonomiske forskning, og dermed fagøkonomernes arbejdsmetode og rådgivning til politikere, præget af forældet tankegods, hvor teorierne slet ikke svarer til virkeligheden.

De hidtidige fortalere for planøkonomi kan vanskeligt undgå at stå tilbage i et noget komisk lys, eller de er på vild flugt fra de gamle standpunkter. F.eks. tager det sig nu ret komisk ud, at den kendte økonom (og Nobelpristager!) Paul Samuelson så sent som i 1989-udgaven af sin berømte lærebog i økonomi skriver: "Den sovjetiske økonomi er bevis på, i modsætning til hvad mange skeptikere tidligere har troet, at en socialistisk økonomi kan fungere og endda trives." Den ligeledes kendte økonom og tidligere fortaler for planøkonomi Robert Heilbroner, har for nylig sagt, at "debatten mellem socialisme og kapitalisme er over. Kapitalismen har vundet. ... Socialismen har været den store tragedie i dette århundrede." Men som Frank Knight advarede om, er det ikke tilstrækkeligt, at der er liberale økonomer. Markedsfilosofien må tillige slå igennem på det politiske plan. Østeuropæerne får nu en enestående chance, men vi i Danmark må også erkende, at vi har brug for en friere markedsøkonomi. Ellers får vi bl.a. ikke bugt med den høje ledighed eller problemet med den lave økonomiske vækst.

Min favorit: Anarkokapitalisme og libertarianisme”

I denne introduktion til David Friedmans “Anarkokapitalisme og libertarianisme”, som blev bragt i *Libertas* i 1990, skriver cand.polit. Otto Brøns-Petersen, at udvælgelsen af netop denne artikel beror på dens banebrydende karakter – ikke bare indenfor liberal politisk filosofi, men også indenfor en række akademiske samfundsvidenskabelige retninger.

Af Otto Brøns-Petersen

Det er svært at vælge én artikel fra *Libertas*, som har gjort stort indtryk, fordi der er så mange. Skal man vælge en, der spillede en rolle for ens opdagelse af libertariansk tankegang for længe siden? Skal man vælge en nyere, som bedre reflekterer ens tanker i dag? Skal man vælge en artikel, som har påvirket mange? Skal man vælge en god introduktionsartikel, eller en der tager fundamentalt fat også om mere vanskelige og kontroversielle temaer?

Heldigvis lever David Friedmans “Anarkokapitalisme og libertarianisme” op til alle kriterierne på en gang. Det gjorde betydeligt indtryk, da jeg første gang læste *The Machinery of Freedom: A Guide to Radical Capitalism* (1973) – hvorfra artiklen er stykket sammen – omkring 1980. Og i dag tror jeg ikke, at nogen har bedre fat i essensen af det libertarianske projekt end netop Friedman.

Han er en fremragende økonom – på nogle punkter endog mere end sin Nobelprisvindende far, Milton. Man skal lede længe efter en mere stringent og knivskarp anvendelse af pristeori. Hvad jeg ikke anede, da jeg første gang læste *The Machinery of Freedom*, var, at mange pointer skulle blive udviklet til i virkeligheden banebrydende økonomisk teori i årtierne efter bogen – i discipliner som “law and economics” (som er blevet Friedmans primære akademiske felt), kontraktteori og ny-institutionalisme.

Når jeg mener, at David Friedman er en af dem, der har bedst fat i essensen af det libertarianske projekt, er det fordi han gør et forsøg på at besvare de spørgsmål, som enhver politisk filosofi efter min opfattelse må besvare:

1. Hvorfor er det frie samfund godt (eller hvad den politiske filosofi nu måtte mene er godt)?
2. Hænger de enkelte dele af teorien sammen?
3. Vil et frit samfund være robust eller degenerere til noget andet?
4. Er det frie samfund opnåeligt fra hvor vi befinder os i dag – og hvordan så?

I denne artikel er det især det svære tredje spørgsmål, som er til diskussion: Hvordan kan et frit samfund – og dermed menes et helt uden stat – undgå at føre til enten alles-krig-mod-alle eller et monopolpoliti, som ender med at blive en stat? Her svinger David sin slynge mod den Goliat, som under banneret “love, domstole og politi er et kollektivt gode, markedet ikke kan levere” fremturer i næsten enhver bog om økonomi og politisk filosofi i moderne tid.

En til vigtig ting: David Friedman er begavet med en pragtfuld sans for humor. Hans pudsige eksempler, selvironi og satiriske vid er grund nok i sig selv til at læse ham.

Referencer

Friedman, David (1973): *The Machinery of Freedom: Guide to a Radical Capitalism*. New York: Harper and Row.

For en bibliografi og en hel del artikler mm. i fuld længde, se David Friedmans hjemmeside <http://www.best.com/~ddfr/>

Om anarkokapitalisme og libertarianisme

Private politikorps og private retssystemer er begreber, der rækker milevidt ud over de flestes politiske opfattelsesevne. I denne artikel giver den amerikanske filosof, professor David Friedman en række eksempler på, hvordan et samfund, hvor alt er privat organiseret, evt. ville fungere mht. politi og retssystemer. Anarkokapitalisme, kalder han det. Det er et anarkistisk samfund baseret på superkapitalistiske principper. Staten rangerer på lige fod med tyve og mafiavæsen. Den stjæler, bruger vold og tvang fuldstændig som den sicilianske mafia.

Af David Friedman

Det libertarianske samfund.

Libertarianismens bærende ide er, at folk skal have lov til at administrere deres liv, som de har lyst til. Vi afviser totalt ideen om, at folk med tvang skal beskyttes mod sig selv. Et libertariansk samfund vil ikke have love imod narkotika, spil, pornografi – og heller ingen regler om tvungne sikkerhedsseler i biler. Vi afviser ligeledes ideen om, at nogen har andre tvangsmæssige krav på andre personer end netop kravet om at få lov til at være i fred. Et libertariansk samfund vil ikke have velfærd, intet socialt sikkerhedssystem. Mennesker, der ønsker at hjælpe andre, kan frivilligt gøre dette gennem privat velgørenhed i stedet for at bruge tvangsinddrevne midler fra skatteyderne. Mennesker, der ønsker at forberede deres alderdom, kan gøre dette gennem private forsikringer.

Folk, som ønsker at leve i et "dydigt" samfund omgivet af andre, som deler deres ide om dydighed, vil være frie til at lave deres eget samfund og træffe aftaler med hinanden, der gør det muligt at undgå det "syndige" i at købe og leje indbyrdes.

Så langt vil mange, der ikke kalder sig selv libertarianere, være enige. Problemet består i at definere, hvad det betyder at "være i fred". Vi lever alle i et kompliceret og interafhængigt samfund; vi er alle konstant påvirket af hændelser, der foregår tusind kilometer herfra, foretaget af personer, vi aldrig har hørt om. Hvordan kan vi, i et sådant samfund, meningsfuldt tale om, at hver enkelt person skal være fri til at gøre hvad han vil?

Svaret på dette spørgsmål skal søges i ejendomsrets-begrebet. Hvis vi mener, at hver enkeltperson ejer sin krop og kan håndhæve ejendomsret over andre ting ved selv at skabe dem eller ved, at ejerskab overføres til ham fra en anden ejer vil det i hvert fald formelt være muligt at definere begrebet "at være i fred" og dets modsætning "at blive tvunget". En person, der fysisk afholder mig fra at benytte min ejendom, som jeg vil – når jeg ikke netop bruger den til at krænke hans ret til at bruge sin ejendom – udfører tvang over for mig. En mand, som forhindrer mig i at tage heroin, tvinger mig. En mand, som forhindrer mig i at skyde ham, gør ikke.

Dette lader spørgsmålet stå åbent om, hvordan man håndhæver ejendomsretten over ting, som ikke er 100 procent menneskeskabt som f.eks. landområder og mineralressourcer. Blandt libertarianere hersker der uenighed om dette spørgs-

mål. Heldigvis har svaret begrænset indflydelse på karakteren af det libertarianske samfund – i hvert fald her i landet. Kun omkring 3 pct. af de samlede indkomster er lejeindtægter. Lægges lejeværdien af ejer-benyttede boliger til, vil tallet blive omkring 8 pct. Ejendomsskatter – lejeindtægter indsamlet af staten udgør yderligere omkring 5 pct. Således udgør den totale lejeværdi af al ejendom, grunde og bygninger, adderet op, omkring 13 pct. af alle indkomster. Det meste af det er leje af værdien af bygninger, som er skabt gennem menneskelige udfoldelser, og det medfører således intet problem med hensyn til definitionen af ejendomsretten; den totale lejeindtægt af alt land, som medfører et sådant problem er derfor kun en beskedent del af den totale indtægt. Totalværdien af råmateriale af alle mineraler, der bruges – den anden store post af "uproducerede ressourcer" – er på ca. 3 pct. Således fremgår det igen, at en stor del af værdien er resultatet af menneskelige ydelser – at grave malmen op af jorden. Kun værdien af råmaterialerne kan med rimelighed betragtes som uproduceret. Så ressourcer, hvis eksistens ingenting har med menneskelig indvirken at gøre, giver måske ejerne ca. en tyvendedel af nationalindkomsten. Den resterende majoritet af indkomsterne er resultatet af menneskelige udfoldelser. Det er skabt af identificerbare grupper af mennesker, som arbejder sammen under den forudsætning, at fællesproduktet skal deles.

Ejendomsretsbegrebet tillader i det mindste en formel definition af hhv. begrebet "at være i fred" og begrebet "at tvinge". At denne definition er i overensstemmelse med, hvad folk sædvanligvis forstår ved disse begreber – at et libertariansk samfund vil være frit – er på ingen måde underligt. Det er på dette område, at libertarianere deler opfattelser med vore venner på venstrefløj, som er enige i, at enhver skal være fri til at gøre, hvad han vil; men de udvider argumentationen med, at en sulten mand ikke er fri, og at hans ret til frihed således implicerer en forpligtelse til at tilbyde ham mad, uanset om man bryder sig om det eller ej.

Private retssystemer.

Hvordan kan vi, uden staten, bilægge de stridigheder, som i dag afgøres i retten? Hvordan kan vi beskytte os selv mod kriminelle?

Overvej først det enkleste tilfælde, bilæggelsen af en stridighed mellem to veletablerede virksomheder, hvori der indgår kontrakter. En stor del af den slags stridigheder bliver i dag

ikke afgjort af det statslige retsvæsen, men derimod gennem private voldgiftskendelser. Virksomhederne præciserer en procedure for hvordan en voldgiftsafgørelse af en hvilken som helst uenighed skal forløbe, når de indgår kontrakter. Således undgår de at bruge tid og penge på det offentlige retsvæsen.

Voldgiftsmanden har ingen politimagt. Hans funktion er at forelægge kendelser, ikke at gennemtvunge dem. I øjeblikket bliver voldgiftsafgørelser almindeligvis gennemtvunget af det statslige retsvæsen, hvilket er en udvikling, der er sket for nylig; historisk set blev domsfældelserne overholdt pga. firmaernes ønske om at bevare deres ry. Det er temmelig vanskeligt at overtale andre til at indgå en kontrakt, der præciserer en voldgiftsafgørelse, når man har nægtet at acceptere en voldgiftsmands kendelse ...

Voldgiftsarrangementer er allerede meget udbredte. Når det statslige, retsvæsen til stadighed forringes, vil private voldgiftsafgørelser blive mere og mere udbredt. Men de tilbyder kun at afgøre stridigheder i sager, hvor der i forvejen eksisterer kontrakter. Voldgiftskendelser giver i sig selv ingen løsning for manden, hvis bil tilføjes en bule af en uforsigtig bilist, endnu mindre for offeret for tyveri. I begge tilfælde vil sagsøgeren og den sagsøgte være uvillige til at finde en voldgiftsmand, der er til fælles tilfredsstillelse, idet de har forskellige interesser og ikke har indgået en aftale om domsafgørelse i forvejen. Faktisk har den sagsøgte overhovedet ingen grund til at acceptere en voldgiftsafgørelse; han kan kun tabe, hvilket bringer os til problemet i at forhindre vold.

Beskyttelse mod vold er et økonomisk gode. I øjeblikket sælges det i forskellige former – låse, tyverialarmer. Efterhånden som det offentlige politis effektivitet aftager, bliver disse markedssubstitutioner for politiet og retsvæsenet mere populære.

Private politikorps.

Antag, at der på et tidspunkt i fremtiden ikke er et offentligt politi, men i stedet private vagtværn. Disse værn sælger den ydelse, det er at beskytte deres klienter mod kriminalitet. Måske yder de også den service, det er at forsikre deres klienter mod tab forårsaget af kriminalitet.

Hvordan vil et sådant vagtværn yde beskyttelse? Det vil være en økonomisk afgørelse, der kommer an på forskellige alternativets omkostninger og effektivitet. Det ene ekstreme vil være, hvis de blot begrænser sig selv til passivt forsvar, installerer komplicerede låse og alarmer. Eller måske vil de overhovedet ikke foretage nogen, forebyggende foranstaltninger, men kun udfolde store anstrengelser for at fange kriminelle, der har krænket deres klienter. De vil måske foretage fodpatuljering eller patruljere i patruljevogne, ligesom vort nuværende offentlige politi gør det. I hvert fald vil de sælge deres ydelser til deres kunder, og derfor vil de have et stærkt incitament til at udbyde en service af så høj kvalitet som muligt til så lave omkostninger som muligt. Det er rimelig antagelse, at kvaliteten af disse ydelser vil være højere og omkostningerne lavere end dem det nuværende statslige beskyttelsessystem kan tilbyde.

Der vil uundgåeligt opstå konflikter vagtværn og vagtværn imellem. Hvordan kan de løses?

En aften kommer jeg hjem og opdager, at mit fjernsyn mangler. Jeg ringer øjeblikkeligt til mit vagtværn, Tannahelp Inc., for at rapportere tyveriet. De sender en repræsentant. Han checker det automatiske kamera – som Tannahelp, som en del

af deres service, har installeret i min stue – og ser en optagelse af en Joe Bock, der trækker fjernsynet ud gennem døren. Tannahelprepræsentanten kontakter Joe og fortæller, at Tannahelp har grund til at antage, at han er i besiddelse af mit fjernsyn, og foreslår, at Joe leverer det tilbage sammen med ti dollar oveni til at betale Tannahelps for tid og besvær med at finde frem til ham. Joe svarer, at han aldrig i sit liv har set mit fjernsyn og beder i øvrigt Tannahelprepræsentanten om, at lade ham være i fred.

Repræsentanten pointerer, at indtil Tannahelp er overbevist om, at der er tale om en fejltagelse, må han fortsætte på den formodning, at fjernsynet tilhører mig. Seks store og stærke Tannahelp ansatte vil vente ved Joes dør næste morgen for at afhente fjernsynet. Joe informerer til gengæld repræsentanten om, at han også benytter et vagtværn, Dawn Defense, og at hans kontrakt med dem utvivlsomt indebærer, at de skal beskytte ham, såfremt seks gorillaer bryder ind i hans hus og stjæler hans fjernsyn.

Det ser ud til at scenen er gjort klar til en rar lille krig mellem Tannahelp og Dawn Defense. Det er præcis sådanne muligheder, der har givet nogle libertarianere, som ikke er anarkister – Ayn Rand er den mest kendte – anledning til at afvise muligheden for konkurrerende frimarkeds vagtværn.

Men det er dyrt at føre krig, og Tannahelp og Dawn Defense er begge foretagender, der lever af profit. De er begge mere interesseret i at spare pengene end at vinde en krig. Jeg tror, at resten af historien er mindre voldelig end frk. Rand antager.

Tannahelprepræsentanten drejer telefonnummeret til sin modpart Dawn Defense. "Vi har et lille problem...". Efter at have forklaret situationen pointerer han, at såfremt Tannahelp sender seks mænd og Dawns otte vil der opstå en kamp. Måske vil nogen ligefrem blive såret. Ligegyldigt hvem der vinder, vil det være dyrt for begge parter, når konflikten er overstået. Firmaerne kommer måske ligefrem til at betale højere lønninger til deres ansatte p.g.a. risikoen; begge firmaer vil så blive nødt til at forhøje deres takster. Hvis de gør det, vil Murbard Ltd. – som er et nyt aggressivt firma, der har prøvet på at blive etableret i området – underbyde deres priser og stjæle deres kunder. Der må være en løsning, der er bedre end denne.

Repræsentanten fra Tannahelp foreslår, at den bedre løsning er en voldgiftsafgørelse. De vil lade stridigheden om fjernsynet afgøre hos et lokalt voldgiftsfirma. Hvis voldgiftsmanden afgør, at Joe er uskyldig, går Tannahelp med til at give Joe og Dawn service en erstatning for at optage tid og give besvær. Hvis han bliver dømt skyldig, vil Dawn Defense acceptere dommen; da fjernsynet ikke tilhører Joe har de ingen forpligtelse til at beskytte ham, når mændene fra Tannahelp kommer for at hente det.

Det, jeg har beskrevet, er en meget improviseret situation. Når først anarkokapitalistiske institutioner er etableret i praksis, vil vagtværn forvente den slags vanskeligheder og derfor udfærdige kontrakter på forhånd. De kontrakter vil præcisere, hvilken voldgiftsmand der skal bringe dem i orden, før de specifikke konflikter dukker op¹.

Hvem vil skabe lovene i et sådant anarkistisk samfund? På hvilket grundlag vil den private voldgiftsmand afgøre, hvilke gerninger der er kriminelle, og hvad straffen skal være? Svaret er, at retssystemet vil blive skabt for profit på det åbne marked præcis som alle mulige andre ting bliver fremstillet i dag. Der ville være konkurrence mellem forskellige lovmærker, ligesom der er konkurrence mellem forskellige bilmærker.

I sådan et samfund vil der være mange retter og mange retssystemer. Vagtværnene vil parvis på forhånd blive enige om, hvilken ret de vil bruge i tilfælde af en konflikt. På den måde vil de love, som en bestemt sag skal afgøres af, implicit være aftalt på forhånd gennem aftaler mellem de vagtværn, hvis kunder er involveret. I princippet kunne der være forskellige retssystemer og forskellige sæt af love for hvert par af vagtværn. I praksis er der mange værn, der vil finde det bekvemt at benytte den samme ret, og mange retssystemer vil finde det bekvemt at benytte et identisk, eller næsten identisk, lovsystem for at gøre spørgsmål enklere for deres kunder.

Før et samfund – hvor forskellige mennesker fungerer under forskellige love – dømmes som værende kaotisk og uretfærdigt, så husk på, at i vort samfund er de love, som man dømmes efter, forskellige, afhængig af hvilket land, stat og endda by, man befinder sig i. I det system, jeg beskriver, afhænger det i stedet af, hvilket vagtværn man benytter, og det værn, som den person, man anklager for at have begået en forbrydelse, benytter.

I sådan et samfund produceres loven i overensstemmelse med markedets efterspørgsel efter lovsystemer. En ret finansierer sig selv ved at tage betaling for sin voldgiftsservice. Dens succes afhænger af, hvilket omdømme den har med hensyn til hæderlighed, pålidelighed, hurtighed og med hensyn til, i hvor høj grad potentielle kunder ønsker de bestemte love, den dømmes efter. De nærmeste kunder er vagtværn. Men vagtværnet sælger selv et produkt til sine kunder. En del af dette produkt er det retssystem, dets kunder vil blive dømt efter. Hvert vagtværn vil forsøge at benytte de retssystemer, som dets kunder vil indrette sig efter.

Et eksempel, man kunne forestille sig her, er dødsstraf. Nogle personer føler måske, at risikoen for selv at blive dømt til døden – retfærdigt eller uretfærdigt – opvejer enhver mulig fordel, der er ved dødsstraf. De ville foretrække at anvende vagtværn, der benytter retssystemer, der ikke bruger dødsstraf. Andre borgere vil måske føle sig mere sikre over for potentielle mordere, hvis det var kendt, at personer, der slog dem ihjel ville komme i den elektriske stol. Måske mener de, at sikkerhed er at foretrække for risikoen for selv at komme i den elektriske stol, eller for at være ansvarlig for, at en uskyldig dør, anklaget for mord. Disse personer ville, hvis det var muligt, benytte værn, der benytter retssystemer, der anvender dødsstraf.

Hvis nogle personer har en opfattelse og andre en anden, og hvis deres følelser er stærke nok til at påvirke deres valg af vagtværn, vil det kunne betale sig at føre en politik, der garanterer, når det overhovedet er muligt, at der bruges retssystemer, som ikke anvender dødsstraf. På den måde kan de tiltrække antidødsstraf kunder. Andre værn gør det modsatte.

Stridigheder mellem to anti-dødsstraf værn vil naturligvis føre til, at et anti-dødsstraf retssystem benyttes; på lignende vis vil stridigheder mellem to prodødsstraf værn føre til, at et pro-dødsstraf retssystem benyttes. Hvad vil der ske i en strid mellem et antidødsstraf værn og et pro-dødsstraf værn? Det er indlysende, at der ikke vil være mulighed for, at sagen føres i et retssystem, hvis jeg slår dig ihjel, men i et andet, hvis du bliver slået ihjel af mig. Vi kan ikke begge to få præcis den lov, vi ønsker.

Vore præferencer vil afspejles i de overenskomster, vi efterspørger hos vores respektive vagtværn. Hvis modstanderen af dødsstraf føler sig mere sikker end tilhængerens, vil værnene

blive enige om ikke at bruge dødsstraf; værnene, der ønsker dødsstraf vil få noget andet til gengæld. Måske vil det gå med til at slippe for at betale sagsomkostningerne, eller at nogle andre stridsspørgsmål får lov til at ligge.

Man kan forestille sig flg. ideelle forretningsproces: To værn forhandler om, hvorvidt de skal benytte et pro- eller antidødsstraf retssystem. Pro-værnet regner med, at det vil være 20.000 \$² værd om året for dets kunder at benytte et prodødsstraf retssystem; med andre ord er det forskellen mellem, hvad det kan sælge sine ydelser for, i henhold til, om ydelseren indebærer en garanti for, hvorvidt der eksekveres dødsstraf eller ej i tilfælde af en stridighed med et andet værn. Antidødsstraf værnene kalkulerer med et tilsvarende beløb på 40.000 \$. Det tilbyder pro-værnet 30.000 \$ om året for til gengæld at acceptere et anti-dødsstraf retssystem. Pro-værnet accepterer. Nu kan antidødsstraf værnene hæve sine takster tilstrækkeligt til at få ekstra 35.000 \$ ind. Dets kunder er glade, idet garantien for ikke at blive dødsdømt er meget mere værd end dette beløb. I Værnet er man glade; værnene får en ekstra profit på 5.000 \$ om året. Pro-værnet reducerer sine takster med 25.000 \$ om året. Dette bevirker, at det er i stand til at beholde sine kunder og endda få flere, idet besparelsen er mere end nok kompensation for ikke at bruge det retssystem, de oprindeligt valgte. Retten får en også en profit på 5.000 \$ ekstra om året. Ganske som i alle gode forretninger tjener alle på det.

Hvis kunderne fra de to værn på en eller anden måde føler sig lige stærke, vil der måske blive valgt to retsvæsenere, en af hver slags, og sagerne delt tilfældigt imellem dem. I hvert fald vil kundens præferencer m.h.t. lovsystem – hans egen holdning af, hvilken lovtype han ønsker at leve under – være en betydelig faktor i spørgsmålet om, hvilken lovtype han rent faktisk kommer til at leve under. Når han bliver anklaget, kan hans præferencer ikke alene afgøre det, idet anklageren er nødt til at benytte samme lovsystem.

I tilfældet med dødsstraf er de to retninger direkte modstillet. En anden mulighed er, at bestemte kunder måske ønsker specialiserede love, som er tilpasset til deres bestemte omstændigheder. Mennesker, der bor i et ørkenområde, ønsker måske et lovsystem, som meget klart definerer deres ejendomsrettigheder til vand. Personer i andre områder synes måske, at en så detaljeret behandling af dette problem i bedste fald er overflødig. I værste fald er den måske kilden til en fantastisk stor irritation. Således vil ørkenfolkene måske alle sammen benytte et vagtværn, der har den politik altid at benytte et retssystem med en veludviklet vandlov. Andre værn samtykker i at bruge dette retssystem i stridigheder med dette værn, men vil indbyrdes bruge andre retssystemer.

Mange forskellige retssystemer imellem vil sandsynligvis være endnu mere spidsfindige. Folk vil synes, at en rets beslutninger faldt hurtigere eller var lettere at forudsige end de øvrige, eller at kunderne fra et vagtværn var bedre beskyttet end kunderne fra de andre. Vagtværn, der prøver at opbygge deres eget renommé, vil lede efter det "bedste" retssystem.

Der vil sikkert blive gjort adskillige indvendinger mod sådanne frimarkeds-retssystemer. Den første indvending er, at retfærdigheden vil "blive solgt til den, der byder højest". Dette vil imidlertid være selvmorderisk; dommerne vil ikke have nogen kunder, medmindre de til stadighed har ry for at være retfærdige – i modsætning til dommerne i vores nuværende system. En anden indvending er, at det er retsvæsenets og den

lovgivende forsamplings arbejde at opdage love, ikke at skabe dem; der eksisterer ikke to konkurrerende tyngdelove, så hvorfor skulle der kunne eksistere to konkurrerende love om ejendomsretten? Men der kan godt eksistere to konkurrerende teorier om tyngdekraften eller om den rigtige definition af ejendomsretten. En opdagelse er i lige så høj grad en produktiv aktivitet, som en skabelse er det. Hvis det er indlysende, hvad den "korrekte" lov er – hvilke regler om menneskelig interaktion der kan udledes fra menneskets natur – så vil alle retssystemer være enige, ligesom alle arkitekterne er enige om de fysiske love. Hvis det ikke er indlysende, så vil markedet frembringe undersøgelser, der har til hensigt at opdage "korrekte" love.

En anden indvending er, at et system bestående af mange forskellige lovsystemer vil være forvirrende. Hvis dette skal foregive at være et seriøst problem, vil retssystemerne af den grund have et økonomisk incitament til at indføre ensartede love på samme måde, som papirfabrikker har et incitament til at producere standardiserede papirstørrelser. Der vil kun blive introduceret nye love, hvis fornyeren tror på, at fordelene ved de nye love opvejer fordelene fra de ensartede love.

Den mest seriøse indvending mod frimarkeds-love er det tilfælde, hvor sagsøgeren og den sagsøgte ikke kan enes om at benytte en fælles ret. Det er klart, at en morder vil foretrække en skånsom dommer. Hvis retten først blev valgt, af de stridende parter, efter at forbrydelsen var begået, ville det måske være et uovervindeligt problem. I de situationer, jeg har beskrevet, er retssystemerne på forhånd udpeget af vagtværnene. Der vil nok næppe være tilstrækkeligt med mordere på noget som helst tidspunkt til, at de kunne drive deres eget vagtværn – et vagtværn med en politik om at benytte retssystemer, der ikke betragter mord som en forbrydelse. Hvis der var, ville ingen andre vagtværn acceptere den slags retssystemer. Mordernes værn ville enten være nødt til at acceptere et fornuftigt retssystem eller kæmpe en håbløs kamp mod resten af samfundet.

Indtil en person er anklaget for en forbrydelse, vil enhver først og fremmest have love, der yder beskyttelse mod forbrydelser, og som lader ham leve fredeligt og produktivt sammen med andre. Dette gælder selv kriminelle. Ikke mange mordere vil ønske at leve med love, der tillader dem at dræbe – og tillader, at de bliver dræbt.

Enhver med blot den mindste smule fantasi kan forestille sig en radikal ny samfundsstruktur, en anarkokapitalistisk eller en anden. Spørgsmålet er: Vil det fungere? De fleste forklarer mig omgående to eller tre grunde til, at det ikke vil fungere, når de første gang hører min beskrivelse af anarkokapitalismen. De fleste af deres argumenter kan reduceres til to: Systemet vil leve på mafiaens nåde, der kan etablere sit eget "vagtvræn", eller det kan overtage eksisterende vagtværn og forandre dem til forbryder-vagtvræn. Vagtvræne vil indse, at tyveri er mere profitabelt end almindelige forretninger og derefter gå sammen og skabe en stat.

Det væsentligste forsvarsvåben mod organiseret kriminalitet er bestikkelse. Det fungerer, fordi politibetjente ikke har nogen egentlig interesse i at gøre deres arbejde godt, og deres kunder har ingen sammenlignelig standard, der kan fortælle dem om de ydelser de får er pengene værd. Hvor meget skal man betale chefen for en afdeling i politiet for; at hans mænd accepterer bestikkelse som tilladelse til at udføre kriminalitet? I de fleste tilfælde: Ingenting. En større kriminalitetsrate

vil måske ligefrem overtale vælgerne til at stemme for, at flere penge og større lønninger tildeles politiafdelingen.

Hvis de ansatte i et privat vagtværn accepterer sådanne bestiklinger, er situationen væsentlig anderledes. Jo dårligere et arbejde vagtværnet udfører, jo mindre salærer kan det opkræve. Hvis et vagtværns kunder opdager, at de gennemsnitligt mister ti dollars mere om året til tyve, end kunderne fra andre vagtværn gør, vil de kun fortsætte med at gøre forretninger med det dårlige vagtværn, hvis det er mindst ti dollar billigere end andre vagtværn. Så hver dollar, der er stjålet fra kunderne, går altså direkte fra vagtværnets indtægter. Hvis vagtværnet er et, der garanterer udførelsen af ydelser ved at forsikre kunderne mod tab, er forbindelsen mere direkte. På begge måder er det i overordentlig grad i vagtværnets ejeres interesse at sørge for, at deres ansatte ikke modtager bestikkelse. Den eneste bestikkelse, som det kunne betale sig for værnnet at tage imod, vil være en, der er større end værdien af de stjalne effekter – i øvrigt en temmelig dårlig handel for tyven.

Dette betyder ikke, at de ansatte på et vagtværn aldrig tager imod bestikkelse. Den ansatte og vagtværnets interesser er ikke identiske, hvilket betyder, at de, der driver værnnet vil gøre deres bedste for, at deres mænd forbliver ærlige. Det er mere, end man kan sige om et politikorps. Organiseret kriminalitet, hvis det fortsætter med at eksistere i et anarkokapitalistisk samfund, vil være i en meget svagere position end det er nu. Tillige med vil, som jeg vil argumentere for senere, de fleste af de ting, som den organiserede kriminalitet i dag tjener penge på være lovlige i et anarkokapitalistisk samfund. Således vil både dens størrelse og popularitet være kraftigt reduceret.

Hvad med mulighederne for, at mafiaen får sit eget vagtværn? For at det skal muligt for et sådant firma at tilbyde sine kunder de ydelser, de ønsker – må det enten få de andre vagtværn til at samtykke i, at voldgiftsavgørelser foretages af en ret, der accepterer kriminalitet, eller det må undlade overhovedet at få truffet voldgiftsavgørelse. For at gøre det første må det tilbyde andre værn så gode vilkår, at deres kunder er villige at lade sig bestjæle. Som i tidligere omtalte sag henviser dette tyven til at bestikke offeret med et større beløb, end han er blevet bestjålet for, hvilket er en usandsynlig situation. Hvis mafiaens vagtværn nægter at acceptere en voldgiftsavgørelse, vil det konstant være i konflikt med andre vagtværn. Ofrene fra tyverier vil være villige til at betale mere for at blive beskyttet. end tyvene vil betale for at kunne stjæle (idet stjalne ting er mindre værd for tyvene end de er for ofrene). Derfor vil de ikke-kriminelle vagtværn konstatere, at det er profitabelt at bruge et større beløb på at overvinde det kriminelle værn end det beløb, kriminelle kan bruge på at overvinde dem. I realiteten kæmper de kriminelle en håbløs krig mod resten af samfundet og bliver kørt i sæk.

Et andet og relateret argument imod anarkokapitalisme er, at det stærkeste vagtværn altid vil vinde, den store fisk æder den lille fisk, og den retfærdighed du far, vil afhænge af dit vagtværns militære styrke.

Denne beskrivelse passer fint på stater, men vagtværn er ikke territorialherredømmer. Et værn, der afgør sine stridigheder på slagmarken, har altid økonomiske tab, uanset hvor mange slag det vinder. Slag er dyre – de er også farlige for kunder, der får deres haver forvandlet til åbne slagmarker. Kunderne vil finde en mindre prangende beskytter. Ingen kunder betyder ingen penge til at betale tropperne med.

Den bedste måde til at forstå, hvorfor anarkokapitalisme er så meget mere fredelig end vores nuværende system, er måske gennem en analogi. Overvej, hvordan vor verden ville være, hvis omkostningerne ved at flytte fra et land til et andet var nul. Alle bor i en husvogn og taler det samme sprog. En dag annoncerer Frankrigs præsident, at p.g.a. problemer med nabolande vil der blive udskrevet nye militær-skatter, og at der snart vil blive indført værnepligt. Den næste morgen vil Frankrigs præsident opdage, at han regerer over et fredeligt, mennesketomt landskab, befolkningen er blevet reduceret til ham selv, tre generaler og 27 krigskorrespondenter.

Vi kan ikke alle bo i husvogne. Men hvis vi køber vores beskyttelse hos et privat firma i stedet for hos en stat, kan vi købe den hos et andet firma, så snart vi mener, at vi kan opnå en bedre handel. Vi kan skifte beskyttere uden at skifte lande.

Risikoen for, at private vagtværn "spiller stærke mænd" eller "pjækker", er ikke så stor, forudsat at der er mange af dem, hvilket bringer os til det andet og langt mere seriøse argument imod anarkokapitalismen.

Vagtværnene vil have en del af den armerede magt i et samfund. Hvad kan afholde dem fra at slå sig sammen og bruge denne magt til selv at danne en stat?

I en mere ultimativ betydning kan intet forhindre, at den brede befolkning vil besidde våben og vil være villig til at gøre brug af dem. Det er en af grundene til, at jeg er imod våbenkontrol-lovgivning.

Men der eksisterer beskyttelsesforanstaltninger, der er mindre ultimative end våbnet modstand. Trods alt besidder vores nuværende politikorps, hjemmeværn og våbnede styrker den største våbnede magt. Hvorfor har de ikke i fællesskab forsøgt at overtage landet til deres egen fordel? Hverken soldater eller politibetjente er særlig godt lønnede: de ville helt sikkert kunne opnå en bedre aflønning ved at true med våbenmagt.

Et komplet svar på dette spørgsmål vil omfatte næsten hele politologien. Et kort svar er, at folk agerer i forhold til, hvad de opfatter som rigtigt, passende og praktisk. Den tilbageholdenhed, der forhindrer et militærkup, er i bund og grund den indre tilbageholdenhed, som mænd med våben besidder.

Vi må ikke spørge om hvorvidt et anarkokapitalistisk samfund vil være sikkert fra, at mænd med våben gennemfører en magtovertagelse (sikkerhed er ikke en opnåelig option), men snarere, om det vil være mere sikkert, end vores nuværende samfund er det med den samme magtstyrke som mændene med våbnene udgør. Jeg synes, at svaret er Ja. I vort samfund er de personer, som ville kunne udføre et sådant kup: Politikere, officerer og politibetjente: personer, der præcist er udvalgt med egenskaber til at stræbe efter magt og være gode til at bruge disse egenskaber. Det er personer, der allerede tror på, at de har ret til koste rundt med andre – det er deres job. De er specielt velkvalificerede til at bemægtige sig magt. I et anarkokapitalistisk samfund er de personer, der leder vagtværnene, "udvalgt" på baggrund af deres evner til at drive en virksomhed effektivt og til at tilfredsstille deres kunder. Det vil altid være muligt, at nogle af dem også vil vise sig at være hemmelige 'magt-freaks', men det er helt sikkert mindre sandsynligt, end det er i vores nuværende system, hvor lignende job er mærket: "Gælder ikke 'anti-magt-freaks'".

Ud over de potentielle konspiratorers gemytter er der en anden relevant faktor: Antallet af vagtværn. Hvis der kun er to eller tre i hele det område, der nu dækker USA, vil en kon-

spiration blandt dem måske være praktisk mulig. Hvis udbuddet af vagtværn derimod er på ca. 10.000, så vil kunderne blot engagere nogle andre vagtværn til at beskytte sig mod deres oprindelige vagtværn, i tilfælde af ligeegyldigt hvilke grupper, der begynder at opføre sig som en stat.

Hvor mange værn, der vil være, afhænger af, hvilken størrelse værn der udfører det mest effektive beskyttelsesarbejde for sine klienter. Mit eget gæt er, at der snarere vil være 10.000 værn end 3. Hvis de forhåndenværende politistyrker kan siges at være nogen som helst indikation, så vil et vagtværn, der beskytter så mange som 1 million personer, være langt over den optimale størrelse.

Min konklusion er udtryk for en forsigtig optimisme. Når først anarkokapitalistiske institutioner er etablerede med en udbredt accept over et stort område, vil de være rimeligt stabile over for indenlandske trusler.

Er den slags institutioner ægte anarkistiske? Er de private vagtværn, jeg har beskrevet, forklædte stater? Nej. I min definition af en stat – som kommer tættere end nogen andre, jeg kender, på at beskrive, hvorfor folk kalder nogle institutioner for stater, og ikke andre – er de ikke stater. De har ingen rettigheder, som individer ikke har, og derfor kan de ikke beskæftige sig med legitimeret tvang.

De fleste mennesker, jeg selv inklusiv, mener, at et individ har ret til at bruge magt for at forhindre andre i at krænke sine rettigheder – stjæle fra ham, for ikke ligefrem at sige at myrde ham. De fleste er enige i, at ofret har ret til at tage det tilbage, som tyven har stjålet, og har ret til at bruge magt for at gøre det. Samfundskontraktsteorier begynder ud fra den præmis, at individer har disse rettigheder og overdrager dem til staten. For at en sådan stat kan være legitim, skal den være etableret gennem enstemmigt samtykke, ellers har den ingen specielle rettigheder over dem, der nægter at underskrive "samfundspagten". I et system med private vagtværn vil det aktuelle værn, ligesom den ideelle stat, kun optræde som repræsentant for villige klienter, der har ansat værnet til at håndhæve deres egne rettigheder. De fordrer ingen andre rettigheder over for ikke-klienter end netop retten til at forsvare deres klienter mod vold, den samme ret, som alle individer har. De gør intet, som et privat individ ikke kan gøre.

Dette betyder ikke, at de aldrig vil tvinge nogen. Et vagtværn kan, ligesom en stat, tage fejl og arrestere den forkerte mand. På nøjagtig samme måde som en privat borger kan skyde efter, hvad han tror er en listetyv, og i stedet ramme postbudet i ryggen. I hvert tilfælde forekommer der vold, men det forekommer ved uheld, og voldsudøveren er ansvarlig for sine handlinger. Borgeren kan blive tiltalt som "postbudsslagter", og vagtværnet anklaget for fejlagtig arrestation. Når først de kendsgerninger, der har gjort handlingen voldelig, bliver kendt, vil den ikke længere være anset for at have været legitim.

Dette gælder ikke for handlinger udført af staten. For at anklage en politibetjent for fejlagtig arrestation må jeg ikke blot bevise, at jeg var uskyldig, men også, at politibetjenten ikke havde nogen grund til at mistænke mig. Hvis jeg bliver låst inde i tyve år, og det bagefter bliver bevist, at jeg uskyldig, har jeg ingen retsmæssige krav på staten for mine spildte tyve år og mentale lidelser. Det er erkendt, at staten foretog et fejltagelse, men staten har lov til at tage fejl og behøver ikke som resten af os at betale for det. Hvis jeg med visheden om, at jeg er uskyldig, forsøger at flygte, og en politibetjent skyder mig ned, vil han have fuldstændig ret til at gøre det, og jeg er den

kriminelle. Hvis jeg i selvforsvar skyder ham for at forhindre ham i at skyde mig, vil jeg blive kendt skyldig som morder, selv efter at det er bevist, at jeg var uskyldig med hensyn til tyveriet og således ikke gjorde andet end at forsvare mig selv over for statens (uforsætlige) vold.

Forskellen, der ligger i rettigheder håndhævet af et privat vagtværn og rettigheder håndhævet af en stat, mere end berører det betydningsfulde spørgsmål om, hvad der er anarki, og hvad der ikke er anarki. Det er en af de afgørende grunde til, at en stat trods det, at den er begrænset, nemmere kan forandre sig til et tyranni, end et system af private vagtværn. Selv den mest begrænsede stat har den slags specielle rettigheder, som jeg har beskrevet; alt det, jeg fortalte om i det foregående afsnit, var sandt i dette land i dets tidligste og (for hvide mænd) frieste dage.

Den slags rettigheder tillader, at staten slår sine modstandere ihjel og derefter undskylder for fejltagelsen. Medmindre beviserne for den kriminelle hensigt er meget klare, er morderne immune over for straf. Selv, når beviserne er overvældende som i sagen om overfaldet på the Chicago Black Panthers for nogle år siden, er der ikke tale om at stille de ansvarlige for retten for den egentlige forbrydelse. Hanrahan, anklageren for Cook Country distriktet, som er ansvarlig for overfaldet, blev sigtet, men ikke for at have foretaget en sammensværgelse med det formål at begå mord, men for obstruktion af retten – han blev med andre ord ikke sigtet for at slå personer, han ikke brød sig om, ihjel, men for at lyve om det bagefter. Dette er ikke et isoleret eksempel på justitsmord. Det er det uundgåelige resultat af et system, hvor staten har bestemte specialrettigheder over, og ud over almindelige individers rettigheder – blandt disse retten til ikke at blive gjort ansvarlig for sine fejltagelser. Når disse rettigheder er fjernet, når statens repræsentant er reduceret til at have status som en privat borger og har de samme rettigheder og ansvar som hans naboer, vil det, der bliver tilbage, ikke længere være en stat³.

Oversat af Per Ørum-Hansen

Noter:

1. Her kommer David Friedmans humor til udtryk. Gennem navnene på vagtværnene refererer han til andre kendte amerikanske libertarianere. Således henfører Tannahelp Inc. til ægteparret Morris & Linda Tannehill (se undertegnede anmeldelse af "The Market for Liberty" i LIBERTAS tidsskriftet nr. 4, 1988). Firmaet Murbard Ltd. henfører til den kendte amerikanske anarkistiske tænker Murray N. Rothbard.

2. Her er det selvfølgelig væsentligt at være opmærksom på, at artiklen er fra 1973.

3. I 1973 udgav David Friedman den meget solgte bog "The Machinery of Freedom – Guide to a Radical Capitalism". Genoptrykt i 1978 og i 1989 i en redigeret og udvidet udgave.

Introduktion til “Ret uden stat”

Cand.polit. Finn Ziegler skriver i sin introduktion om tre artikler fra *Libertas*, der har gjort indtryk på ham i årenes løb. Det er Anders Fogh Rasmussens artikel fra 1994: “Lad mennesket blomstre”, Henrik Gade Jensens indlæg fra 1994 “Ret uden stat” og Jakob Muncks bidrag fra 1999: “Den lutherske formynderstat”. Fælles for dem er kritikken af velfærdsstaten og dens formynderi. Hans valg i sidste ende faldt på Gade Jensens artikel “Ret uden stat”.

Af Finn Ziegler

Redaktionens opfordring til at vælge en artikel til jubilæumsnummeret har været en kærkommen lejlighed til at gennemgå samtlige numre af *Libertas* og genlæse spændende og interessante artikler fra de sidste 15 år. Jeg har søgt efter en artikel, som bidrager til forståelse af den danske formynder- og velfærdsstat. I jagten er jeg især faldet over tre bidrag, nemlig Anders Fogh Rasmussens artikel fra 1994: “Lad mennesket blomstre” i *Libertas* nr. 18, Henrik Gade Jensens indlæg fra 1994 “Ret uden stat” i *Libertas* nr. 19) og Jakob Muncks bidrag fra 1999: “Den lutherske formynderstat” i *Libertas* nr. 31.

Anders Fogh Rasmussens bidrag er hentet fra den efterhånden ret berømte bog *Fra socialstat til minimalstat* (1993). Heri gør Rasmussen sig til talsmand for, at mennesket skal tage ansvar for sit eget liv og gøre op med kollektivisternes krav om, at mennesket uselvvisk skal ofre sig for andre. Kravet om selvopofrelse er i virkeligheden dække for ‘det onde’ – afhængighed, nydermoral og slavesind – som er blevet gjort til en dyd i det danske samfund. Modsætningen hertil er ‘det gode’ – selvstændighed, uafhængighed og ydermoral.

Henrik Gade Jensen beskriver, hvordan retspositivismen gradvist har medført en nationalisering og statsovertagelse af retten i Danmark. Der argumenteres overbevisende for, at en orden kan udvikle sig spontant eller evolutionært i samfundet, herunder også en retsorden. Retten skal opdages og ikke opfindes. Men gældende ret er ikke retfærdig, den skal blot følge politikernes eller magthavernes vilje. Der er med andre ord ingen grænser for politiseringen af samfundet og civil ulighed er samtidig udelukket.

Jakob Munch argumenterer for, at den lutherske statsreligion fører til formynderstaten. Det er Luthers syn på mennesket som det, der kun vil det onde, samt opdelingen af verden i det himmelske og det jordiske, hvis styre den troende lutheraner ikke legitimt kan gøre oprør mod, der fører til statskontrol og formynderi.

Fælles for de tre indlæg er, at de bidrager til forståelse af den danske velfærdsstat og omfanget af formynderi i sammenligninger over tid og nationalgrænser. Om det er kollektivisternes krav om individernes selvopofrelse, retspositivismens blinde accept af den politiske magt og fastholdelse af ret frem for retfærdighed eller den lutherske tro på mennesket som grundlæggende ondt, der bedst forklarer udviklingen af dansk velfærds- og formynderstat, vil jeg lade stå åbent.

Alle tre indlæg er læseværdige og vidner om tidsskriftets vedvarende høje kvalitet. Imidlertid er mit valg af en artikel

faldet på Henrik Gade Jensens 1994-bidrag, “Ret uden stat”.

Reference

Rasmussen, Anders Fogh (1993): *Fra socialstat til minimalstat - en liberal strategi*. København: Samleren.

Ret uden stat

I denne artikel, som blev bragt i *Libertas* nr. 19, beskriver mag.art. i filosofi Henrik Gade Jensen, hvordan håndhævelsen af lov og ret historisk set er gået forud for etableringen af en statsmagt. Han gør op med retspositivismen og dens opfattelse af lov som konsekvens af lovgivning og bruger Hayeks spontane orden som eksempel på orden uden lovgivning. Stik imod den gængse opfattelse af staten som lov- og retshåndhæver, viser Gade Jensen, hvorledes etableringen af retsstaten har medført en u hensigtsmæssig kriminalisering af en række forhold. Hans argument er således, at ret og stat er uafhængige størrelser.

Henrik Gade Jensen

Da Københavns Universitet blev stiftet i 1479 fik universitetet samtidig jurisdiktionen over de, der hørte under universitetet. En student kunne ikke anholdes af det daværende københavnske politi, vægterne, for universitetet havde sin egen retsorden. En professor kunne heller ikke retsforfølges af statens domstole, men tvistigheden skulle klares af universitetet selv. Hvis en student deltog i gadeoptøjer, hvad der meget ofte forekom, så kunne bystyret indberette sagen til universitetets konsistorium, som så tog affære. Straffen kunne bestå i påtale, i strengere tilfælde havde universitetet sit eget, private fængsel og i værste fald kunne der blive tale om udstødelse af fællesskabet, altså bortvisning. Kun i tilfælde af manddrab kunne staten skride ind.

Universitetet var dengang en autonom institution, som staten kun i ekstreme tilfælde kunne gribe ind overfor. Københavns Universitet blev betragtet som "en særegen Stat, der ikke ganske uden Føje kaldtes den akademiske Republik (res publica academica). Denne Stat, der besad sine særegne Øvrigheds personer og Embedsmænd, særlige Love og Rettigheder, og da navnlig Immunitet eller Skattefrihed og egen jurisdiktion." ¹ Jurisdiktionen klarede det altså selv, som så mange andre institutioner i datidens samfund. Og et universitets selvstændighed overfor staten er siden de første europæiske universiteters grundlæggelse i tidlig middelalder blevet betragtet som hellig. Staten blev holdt ude.

Først med grundloven i 1849 blev universitetet lagt ind under kultusministeriet, den selvstændige jurisdiktion ophørte, og de første skridt mod den politiske styring blev taget. Og den retsstat, som grundloven forkyndte, blev gennemtvunget, retsplejen blev monopoliseret af staten og de varierende behov for retsbeskyttelse underordnet under en fælles lov. "Lighed for loven" lød den idealistiske parole, som i praksis var statsmagtens begrundelse for at usurpere samfundets frie institutioner under sig.

Tanken om, at staten skal garantere retten, er ny, selvom den har været længe undervejs. Retsstaten er historisk set relativ ung. I Danmark proklameres den med grundloven i 1849, men i flere henseender realiseres den først årtier senere. Retsplejeloven, som mange retspolitikere betragter som central, kommer først i 1916.

I dag er retsstaten et så indiskutabelt ideal, at det er svært for normaldanskeren at forestille sig noget andet. Selvom virkeligheden måske halser efter idealet, så er der fuld konsensus

om intentionen, nemlig at staten bør have monopol på at definere og tolke loven. Alt andet afvises som selvtægt og anarki.

Og bagved den normative idé om retsstaten gemmer sig den retsfilosofiske doktrin, at kun staten er i stand til at garantere retten. Hvis ikke staten står som garant for loven og som det endegyldige magtmonopol, så vil der opstå strid mellem borgerne, og magtfulde grupperinger vil kunne tage loven i egen hånd, siges der. Det kan enten være velorganiserede fagforeninger, som "gadens parlament" i 1956, eller økonomisk stærke firmaer, der ved bestiktelser kan gå uden om loven. Men det kan også være gamle familiestrukturer, hvor loyaliteten overfor slægten overtrumfer henseendet til retten, eller rockergrupper, der gennem trusler om vold kan få mulige vidner til at tie.

Min tese her er en benægtelse af retsstaten, både som moralsk ideal og som eneste garant for retssikkerhed. Tværtimod kan retsbeskyttelse i mange henseender langt bedre produceres på det private marked. Ret uden stat er både mulig og ønskelig. Og det har været en realitet i lang tid, før staten tog over.

Retspositivismen

Retsstatens ideologiske legitimitet har været retspositivismen. Ifølge retspositivismen findes der ingen anden ret end den, som staten fastsætter. Og staten defineres som det faktiske magtmonopol i et samfund. Hvis en forbryderbande kan have held med at herske uindskrænket i et samfund, så er den staten. Og forbryderbandens ordrer er lov.

Loven får sin legitimitet alene i kraft af den magt, der står bag den. Loven defineres ikke ud fra dens moralske indhold, men udelukkende i kraft af tvang. Loven skal således følges, uanset om vi synes den er god eller dårlig. Og enhver overtrædelse af loven straffes med sanktioner.

For retspositivismen er al ret lig gældende ret. Der findes ingen ret udover den ret, som er gjort gældende af den magt, der har det faktiske monopol i det givne samfund. Alf Ross, retspositivismens ledende skikkelse i Danmark, udtrykker det således:

"'Dansk ret' er regler om monopoliseret udøvelse af fysisk tvang ved offentlig myndighed." ²

Umiddelbart skurer det i danske ører, når staten defineres som voldsmonopolet og som udøver af legal fysisk tvang, men det ligger bag tanken om retsstaten. Hvis andre personer gik og anholdte folk og spærrede dem inde i et rum uden mulighed

for at komme ud, ville det udløse harme og forargelse, men vi er så vant til, at staten foretager og selv lovligger den slags handlinger, at vi opfatter det som naturligt. Staten er "the gunman writ large".

Og retspositivismen giver en filosofisk begrundelse for, at dét er godt. Alf Ross er her utvetydig: "Selvom retten til daglig former vor livsførelse uden tanke på politi og domstole, er det dog altså alligevel disse og den stadig latente mulighed for at bringe dem i anvendelse, der giver retten dens egentlige mening og adskiller retsordenen fra andre sociale forventninger. Retsmaskineriet er den centrale kendsgerning. ... Og hvad er så retsmaskineriets funktion? Til syvende og sidst munder det ud i at træffe bestemmelse om anvendelsen af fysisk magt mod en person og iværksættelse af tvangen."³

Retspositivismen opfatter kun den "positive" ret som gyldig ret. Udtrykket "positiv" kommer af latin, *positus*, det der er sat, det foreliggende. Den positive ret er den ret, som faktisk gælder. Det er den ret, som kan gøres gældende ved, at der sættes magt bag ved. Retspositivisme kaldes også for retsrealisme, fordi den studerer retten som en foreliggende realitet, som et faktisk normsystem, der kan beskrives helt værdifrit. En retspositivist har ikke qua retspositivismen nogen mening om, hvad der burde være gældende ret. Han udtaler sig kun om en konstaterbar virkelighed.

Retspositivismen sætter en afgrundsdyb forskel mellem "er" og "bør", mellem retten som den enkelte føler eller synes, den burde være, og retten som den faktisk praktiseres. Selvom jeg som borger er uenig i en konkret lovgivning, så skal jeg alligevel følge den, så længe den ikke er ændret af lovgivningsmagten. Så kan man i sin fritid i et politisk parti eller gennem læserbreve arbejde, for at ændre paragrafferne, men så længe de gælder, må man overholde dem. Lov er lov, og lov skal holdes. Og loven vil aldrig være retfærdig, ifølge retspositivismen, for retfærdighed findes ikke. Retfærdighed er kun en flygtig følelse.

Lovgivningen kan således i princippet have et hvilket som helst moralsk indhold. Der er ingen grænser for, hvad der kan lovgives om. Det eneste problem er at sætte magt bag retsreglerne. Således kan jurister i justitsministeriet formulere en hvilken som helst lov og personerne i den lovgivende forsamling vedtage en hvilken som helst lov. Og hvis borgerne er kontrære, kan et sanktionssystem iværksættes.

Ideologien bag retspositivismen er, at alle forhold i samfundet kan retliggøres. Det er kun et spørgsmål om politisk vilje. Hvis lovgiver ønsker, at samfundet skal se ud på en bestemt måde, kan han ændre lovgivningen, så den bedst muligt realiserer hensigten. Hvis målet eksempelvis er ligestilling, så kan staten med retsregler tilstræbe en sådan tilstand.

Samfundet anskues som en mosaik eller et skakbræt, som gennem lovgivning kan formes eller designes efter lovgivers intention. Denne anskuelse kommer typisk til udtryk i dagens politiske diskussioner, når politikere og samfundsdebattører strider om, hvordan "vi" skal "indrette" samfundet. Hvad skal "vi" gøre ved arbejdsløsheden og ved "de" arbejdsløse? Skal "vi" bygge en bro over Storebælt? Hvordan behandler "vi" de gamle på plejehjemmene? Hvad vil "vi" med det danske samfund? Samfundet betragtes som noget, der kan styres og reguleres. Ligesom vi kan indrette vores dagligstue derhjemme, kan "vi" også arrangere de enkelte forhold i den store stue, i samfundet, som "vi" måtte ønske. Problemet er kun at blive enige, så "vi" kan handle som én.

Hvordan kan orden opstå?

Retsstaten forudsætter, at ret kun kan skabes af staten og, at ret er det, som staten fastsætter som ret. Baggrunden for, at denne holdning kunne blive dominerende i de sidste par århundreders europæiske politiske tænkning er en overbevisning om, at orden må skabes for at kunne være ordentlig.

Eller for at bruge F. A. Hayeks terminologi har en konstruktivisme været det dominerende paradigme.⁴ Set gennem dette paradigme må enhver orden være konstrueret eller designet, og enhver ordnet tilstand kan derfor føres tilbage til en vilje eller en intention. Orden forudsætter en ordner. Og hvis "vi" ikke anstrenger os med at indrette samfundet, vil det forfalde i anarki og kaos.

Men denne konstruktivistiske anskuelse er en fejltagelse, ifølge Hayek. Der findes faktisk eksempler på orden, hvor der ikke ligger en bevidst planlægning til grund. Hvad der umiddelbart tager sig ud som konstrueret eller designet, kan i visse tilfælde være et resultat af en proces, hvor ingen har intenderet sluttilstanden. Hayek kalder disse ordner for spontane eller evolutionære ordner.

Et typisk eksempel på en langsom udviklet orden er sproget. Ingen menneskelig instans har ønsket, at det danske sprog skulle se ud, som det gør i dag. Enkelte personer har påvirket sprogbrugen med nye ord og udtryk, men der ligger ingen beslutning bag sproget. Og alligevel er der en orden i det, så vi kan kommunikere med hinanden. Der er klare regler for velordnet sætningsbygning. Og vi kender kun reglerne fra brugen af dem, og er ikke i stand til at formulere reglerne direkte. Og de fleste af danske sprogbrugere er end ikke i stand til ikke at overholde de sproglige normer. Der skal øvelse til for at kunne handle sprogligt ukorrekt på sit modersmål, f.eks. ved at tale sort eller bakke snagvendt.

Der findes altså et normsystem, som ikke er dikteret eller opretholdt gennem sanktioner. I de sproglige regler for korrekt sprogbrug har vi et glimrende eksempel på et ikke-designet regelsæt. Og det er sandsynligvis ikke nogen tilfældighed, for det er faktisk meget svært at tvinge folk til at tale et nyt sprog. Og der har ikke været held med at implementere rationelt indrettede kunstsprog.

Mange adfærdsnormer og manerer er ligesom de sproglige regler ikke, skabte, men udviklede gennem århundreders praksis. Vi mærker ikke selv, at vi overholder disse regler, fordi de er så indgroede med vores tilværelse som sociale væsner.

Et af Hayeks yndlingseksempler på en ikke-designet, udviklet orden er det privatretlige retssystem, som det i særlig grad findes i den engelske common-law-tradition. Her er gældende ret ikke givet af en lovgivende myndighed, men vokset ud af en årelang retspraksis. Det er domstolene, som ud fra konkrete afgørelser angiver gældende ret.

"Law is older than legislation" gentager Hayek utrætteligt. Før tanken om at give en lov blev moderne, var troen på, at der findes en lov allerede almindelig. Tidligere bestod juristernes opgave primært i at *opdage* loven for så at dømme derefter. Det betragtedes som en hybris-agtig overvurdering af de menneskelige evner at ville skabe lov. Loven er der, givet på forhånd, og menneskets opgave er at erkende og formulere den.⁵

Det er ingen tilfældighed, at det samme ord, "lov", benyttes både om naturlove og retlige love, for oprindeligt blev de love, der skulle regulere det menneskelige samkvem, forstået som lige så urokkelige og objektive som naturlovene. Begge

slags love skulle opdages og erkendes og kunne derefter formuleres i almenlydlig form.

Lige så absurd som det i dag er at ville "vedtage" eller "beslutte" sig til hvad tyngdekraften skulle være lige så fordrejet blev det betragtet" hvis menneskene selv ville fastsætte de regler" der skulle gælde mellem menneskene. Enhver lov blev betragtet som uafhængig af den menneskelige vilje.

Ligheden mellem naturlove og samfundets love gik så vidt, at man talte om" at naturen kunne "overtræde" sine love, som når den tillod, at der blev født tohovedede kalve eller siamesiske tvillinger. Her lystrer Gud ikke sine egne love, når han lader den slags ske. Ligesom når Gud lader mennesker slå hinanden ihjel.

Derfor talte man også tidligere om en *naturret* i modsætning til den positive, vedtagne ret. Bag ved den konkrete lovgivning og lovforklaring, som varierer fra land til land, ligger der en evig og absolut lov, naturretten, som det ikke står i menneskets magt at ændre. Naturretten er der, uanset om de aktuelle magthavere anerkender eller ignorerer den. Ligesom menneskerettigheder, den moderne variant af naturretten, gælder uafhængigt af, om en stat inkorporerer dem i den konkrete lovgivning.

Retspositivismen benægter enhver naturret. Den eneste ret, der findes, er den, der er gjort gældende af en statsmagt. Gældende ret behøver på den anden side ikke at have noget med retfærdighed at gøre. Alf Ross skelner afgrundsdybt mellem ret og retfærdighed. Vi kan tilstræbe politisk, at retten er mest muligt i overensstemmelse med vore retfærdighedsforestillinger, men retten skal ikke adlydes på grund af dens grad af retfærdighed (eller være genstand for civil ulydighed på grund af dens uretfærdighed), men simpelthen fordi de påfølgende sanktioner gør det hensigtsmæssigt at følge loven.

Ifølge retspositivismen kan staten derfor fastsætte lov og ret enerådigt. "Intet over og intet ved siden af folketingset" sagde en af demokratiets bannerførere i Danmark under forfatningskampen. Dermed er der åbnet op for en enevældig styreform af langt mere omfattende dimensioner end nogen sinde tidligere i historien.

Retspositivismen er moralsk medansvarlig for statens kolossale vækst i efterkrigstiden. Henning Fønsmark peger i sin bog *Historien om den danske utopi* på Alf Ross' betydning for udviklingen af velfærdsstaten. Ross definerer "stat" rent formelt ligesom "ret", nemlig som et resultat af flertalsprincippet. Uanset hvad flertallet beslutter, er det legalt.

En statsopfattelse baseret på folkesuverænitetsprincippet anerkender ingen begrænsning i "folkets" magt. Talmajestæten regererer uindskrænket. Alt, hvad retspositivismen kan gøre, er formelt at indbygge en række træge mekanismer og konservative garantier i forfatningen, så folkets vilje hæmmes. Grundlovens opgave er at binde lovgiveren, så flertalsprincippet hæmmes.

Men det har ikke forhindret staten i at vokse sig kolossal stor og samtidig spinde danskeren ind i et væv af retligt funderede restriktioner.

Retspositivismens fejltagelse

Men retspositivismen er fundamentalt forkert. Lov er ikke kun et resultat af lovgivning. Der findes lov før og uafhængigt af lovgivende forsamlinger. "Retspositivismens opfattelse, som udleder al lov og ret fra lovgiverens vilje, er resultatet af den intentionalistiske fejlslutning, som er så karakteristisk for

konstruktivisme, den er et tilbagefald til design-teorier om menneskelige institutioners opståen, som står i uforenelig konflikt med alt hvad vi ved om udviklingen af sædvaner og de fleste andre institutioner." ⁶

Den intentionalistiske fejlslutning begår vi, når vi tror, at der altid må ligge en intention, en hensigt eller et forsæt bag forhold og tilstande i samfundet. Mange af de regler, der styrer os i vores dagligdag, opretholdes ikke viljesmæssigt, eller fordi de er udtænkt med et bestemt formål for øje. Dette gælder typisk de sproglige regler og omgangsformerne. De er udviklede gennem århundreder og tilpasset skiftende forhold.

Samfundets tilstande er i høj grad en sum af utilsigtede konsekvenser⁷ som ikke kan føres tilbage til en lovgivers eller dominerende klasses intention. I et markedssamfund handler hver enkelt med egen fordel for øje, og det aggregerede resultat bliver ikke noget, som de enkelte aktører har "villet" eller måske "ønsket". Den samfundsmæssige orden behøver ikke at være designet eller formet af nogen vilje. Det eneste alternativ til statslig styring er ikke kaos.

Naturen, sproget, markedet og sædvaneretten er mønstereksempler på udviklede ordner, som ikke er designede af en vilje, men groet ud af lang tids tilpasning og fornyelse. Det er en stor mængde af enkelte handlinger og transaktioner, enkelte mutationer og opfindelser, der tilsammen bevirker den endelige tilstand. Og der har ikke siddet nogen trolld eller stat bagved det hele og kontrolleret udviklingen.

Den ekstreme modsætning til disse anonyme, selvgroede systemer repræsenterer de rene designede ordener, som f.eks. et kunstværk. Et maleri eller en symfoni er skabt af et temperament, som bevidst eller ubevidst vil give udtryk for en tanke eller en stemning. Der er ikke noget vilkårligt ved et kunstværk. Hver streg på lærredet, hver tone i melodien og hvert komma i teksten er ikke-vilkårligt anbragt. Beethoven satte ikke noder på skrømt.

Retspositivismens ambition var at kunne indrette det retlige system som et kunstværk, hvor der ikke forekommer noget vilkårligt, men hver paragraf kan føres tilbage til en vilje, nemlig lovgivers hensigt. Idealerne for retspositivismen var kodificering (at konkrete retsafgørelser blev underordnet et generelt princip, et kodeks), universalitet (at love blev formuleret i almene termer uden hensyntagen til individuelle egenskaber så som race og køn) og systematik (at alle retsregler kan ordnes i system, og udledes af en grundnorm eller grundlov).

Og retspositivismen var den juridiske variant af den dominerende ideologi i troen på statens magt og mulighed for at kontrollere samfundet. "Samfundshersen" (social engineering) kalder den engelske historiker Paul Johnson denne overbevisning om statens evne til at kunne designe samfundet, som har været så karakteristisk for det tyvende århundrede. Eller med Hayeks ord: "Retspositivismen er... socialismens ideologi, for nu at bruge navnet på den indflydelsesrige og respekterede variant af en konstruktivistisk tankegang, og troen på lovgivningsmagtens almagt. Det er en ideologi, der i bund og grund tilstræber fuldstændig kontrol over den sociale orden, og som er overbevist om, at det står i vores magt at bestemme, hvordan samfundet skal se ud i enhver henseende."⁸

Retspositivismens udvikling

Retspositivismen er en relativ ny statsopfattelse. Den kulminerede i dette århundrede som et barn af positivismen. Østri-

geren Hans Kelsen (1881-1973) regnes for dens moderne talsmand. Kelsens ambition var en såkaldt "ren retslære", som var rensset for moral. Den rene retslære var et system bygget strengt logisk op fra en grundnorm, som alle de konkrete ret-tigheder og pligter så kunne udledes fra. Og grundnormen kunne kun begrundes gennem statens magt. Staten er ikke andet end et magtmonopol, som kan sikre ens retsregler indenfor dens geografiske område. Danskeren Alf Ross var elev af Kelsen.

En vigtig forløber for retspositivismen er englænderen Jeremy Bentham (1748-1832). Al tale om "naturlige rettigheder" eller "menneskerettigheder" er meningsløst, ifølge Bentham. Det er "nonsens på stylder". Benthams ambition var i stedet at konstruere en rationel lovgivning til erstatning for den engelske sædvaneret, som han betragtede med største foragt som irrational og overleveret. Common Law var for Bentham "that fictitious composition which has no known person for its author". Da der ikke er nogen vilje bag traditionen, ingen forfatter til loven, betragtede han den som fiktiv og spøgelsesagtig.

Målet var en systematisk og eksplicit lovgivning baseret på en grundlov.

Bentham er i Hayeks sprogbrug konstruktivist, idet Bentham forudsætter, at rationaliteten af love og regler kan vurderes tidløst og uafhængigt af vane og tradition. Mennesket er et fornuftigt væsen i den forstand, at det kan indse det rationelle og handle derefter. I princippet har vore handlinger ingen util-sigtede konsekvenser, da alt ifølge Bentham kan forudberegnes og kalkuleres.

Derfor var Bentham også en stor optimist. Lovgivningen kunne, og skulle, sigte imod at skabe mest mulig velfærd for borgerne i samfundet. Og Bentham var ikke i tvivl om, at man gennem gode og fornuftige love kunne producere velfærd og lykke. Bentham gik ind for fri uddannelse, sygehjælp, minimumsløn, garanteret beskæftigelse og er i vid udstrækning velfærdsstatens åndelige fader. Gennem lovgivning kunne samfundet forvandles til en lykkepark.

En mere konkret, juridisk udformning fik Benthams tanker af John Austin (1790-1859). Austins grundsynspunkt er, at lov er, hvad suverænen befaler. Alle love er "commands", dvs. en befaling fra magthaveren. Og en "command" er et ønske, der udtrykkes, og som der kan sættes magt bagved. Austin formulerer lov rent formelt som en befaling, og lægger intet moralsk indhold i karakteren af de diktater, som magthaverne måtte give. "A law, which actually exists, is a law, though we happen to dislike it."

Udviklingen af retspositivismen fra Bentham og Austin over Kelsen og til det danske nedslag i Alf Ross sker i debat og i opposition til de retsfilosoffer, som hævder sædvanens og retstraditionens betydning. Tyskeren Friedrich Carl von Savigny (1779-1861) argumenterede mod Benthams ønske om en kodificering af retten.

Ret kunne ifølge Savigny slet ikke dikteres af staten eller af fornuften, men kun udvikles som i en organisk proces ligesom sprog og skikke. Savigny var bl.a. inspireret af englænderen Edmund Burke, der mere end nogen anden betonedede visdommen i det overleverede, og advarede mod statens forsøg på at implementere dens idealer i samfundet. F. A. Hayek står selv i stor gæld til den historiske skole gennem østrigeren Carl Menger, der overførte Savignys metode til at omfatte hele det sociale domæne.

Der er i europæisk retsfilosofi en spænding mellem to forskellige måder at betragte retten på. Her har jeg benyttet modstillingen mellem retspositivisme og den historiske skole, men man kunne også skelne mellem "autoritær lov" og "sædvaneret".⁹ Autoritære love er tvunget igennem fra en magtfuld instans, og opretholdes gennem straf. En krænkelse betragtes som en forbrydelse. Sædvaneret er derimod den ret, som er udviklet "nedefra" gennem konkrete retstvister. En overholdelse af loven bygger først og fremmest på egeninteresse, og en krænkelse betragtes som en skade eller tort, der kræver erstatning fra den skadelidte. Sædvaneret anerkendes, fordi den bygger på gensidighed. Hvert individ har en interesse i at handle i overensstemmelse med andres forventninger. Autoritære love behøver derimod en stærk magt for at kunne opretholdes og et professionelt korps til at foretage retsforfølgelsen.

Statens langsomme usurpering af samfundet

Den europæiske retshistorie har siden renæssancen været historien om statens bestandige forsøg på at undertvinge sig civilsamfundet. Hvis vi ser på retsudviklingen i Danmark, sker der fra landskabslovene i den tidlige middelalder en langsom, men stadig statsliggørelse af retten. Landskabslovene var udpræget sædvaneret, hvor domsafsigelsen skete ud fra en i begyndelsen mundtlig overleveret retstradition. Landskabslovene var ikke vedtaget eller givet, men udviklet gennem praksis. Derfor var Danmark heller ikke nogen retsenhed.

Ligesom der var forskellige landskabslove for Jylland, Øerne og Skåne, havde hver købstad også sit eget retssystem, de såkaldte stadsretter. I Middelalderen bestod Danmark faktisk af et væld af forskellige jurisdiktioner. Sågar de kongelige slotte havde deres egne retsordner. Var det kaos? Det var i hvert fald udtryk for et meget stærk samfund overfor en meget svag centralmagt eller kongemagt. Var det en retsstat? Nej, men et retssamfund.

Et trin på vejen mod en centraliseret retsorden sker med Jyske Lov i 1241, hvor det i fortalen siges, at "det er i kongens magt at give eller ændre love". Her får kongemagten smuglet sine beføjelser ind på en måde, som var ukendt tidligere. For første gang sættes loven over sædvanen.¹⁰ Med Jyske Lov åbnes der op for, at loven kan ændres. Lov er ikke mere en menneskeafhængig størrelse, men bliver genstand for menneskelig manipulation. Med lov skal land bygges! Med lov skal folk gøres lykkelige!

Men selvom kongemagten bestandig kæmper for mest mulig magt over samfundet, lykkes det først med Danske Lov i 1683 efter enevældens indførelse at skabe en formel retsenhed i Danmark. Men på trods af, at Danske Lov betyder en afgørende centralisering og uniformering af retten, så er ånden i loven alligevel stadigvæk stærkt præget af respekt for sædvanen. Danske Lov optog eksempelvis retsregler, som ikke mere blev betragtet som gældende. Retshistorikere betragter Danske Lov mere som en samling af gældende retsregler end som en egentlig systematiseret kodificering.

Selvom den retlige udvikling fra den tidlige middelalder til reformationen og enevældens indførelse forløber langsomt uden de store ændringer, så er der alligevel sket en afgørende indholdsmæssig forandring. Landskabslovene byggede på kompositions-princippet, så en forbrydelse opfattedes som en forurettelse af en enkeltperson, for hvilken der skulle bødes. Den krænkede part (eller hans slægt) skulle selv sørge for

oprejsning. Staten var der ikke.

Med Danske Lov kriminaliseres derimod en lang række handlinger, hvor ingen forurettet part lider. Gudsbespottelse og majestætsfornærmelse blev straffet med døden ligesom frivillige transaktioner som duellering, bigami, blodskam, sodomi og homoseksualitet. Hvor tanken om straf er ukendt i landskabslovene, som kun regner med erstatning i form af bod eller hævn, så spiller den voldsomme afstraffelse – „andre til Exempel og Forskrækkelse” – en stor rolle i Danske Lov. Kun når staten triumferer, kan der blive tale om at straffe mennesker med hjul og stejle. Under landskabslovene dømtes kriminelle til fredløshed, for der var ingen central statsmagt til at myrde og lemlæste.¹¹

Danske Lov er en stærkt ideologisk inficeret lovsamling. Kun med en ideologi kan drab institutionaliseres. Når først lov skal gives og skabes, så spiller ideologien naturligvis en stor rolle, for så diskuteres og overvejes der, hvordan samfundet skal tvangsdirigeres. For at kunne give lov må man have en hensigt og et ønske med denne handling. Lovgivning bliver altid et politisk spørgsmål.

Landskabslovene var ikke på samme måde ideologiske. De var praktiske vejvisere i problemløsning. Hvordan løser vi en konflikt mellem to ligestillede parter, der begge hævder at have ret? Sædvaneret er en kompilation af konkrete retsavgørelser, som altid tager udgangspunkt i en praktisk tvist, hvor den ene part føler sig forurettet af den anden. I sædvane-ret kan der ikke forekomme forbrydelser uden et offer, fordi det er offeret selv (eller dets venner og slægtninge), der skal tage initiativet til proces. Mennesket er frit, indtil det forulemper et andet menneske, og dette hævder sin ret. Fængselsstraf og frihedsberøvelse fandt slet ikke sted under landskabslovene.

Selvom Danske Lov kan siges at være statens lovgivningsmæssige svendestykke i Danmark, så respekteres retssædvanen alligevel i forbavsende grad. Det forbliver stadig en privat opgave for en skadelidt at anklage den krænkende part. Og hvis den forulempede ikke ønsker en sag, kommer der heller ikke nogen. Først flere hundrede år senere, i 1700- og 1800-tallet, lykkedes det for staten at monopolisere straffeprocessen og anklagen, hvormed den enkelte mister indflydelse på processen og f.eks. ikke kan overdrage den til andre. Staten anklager, undersøger og dømmer.¹²

Med grundloven i 1849 sker et gennembrud for troen på lovgivning. Kongeloven og enevælden erstattes i første omgang med en grund-lov-givende forsamling. Samfundspagten forstås ikke mere metaforisk, men realiseres i praksis. Slagordet i martsdagene i 1848 var en "fri forfatning". Men at råbe på en "fri forfatning" er som at skrike "frihed er slaveri". For det ligger i selve ordet "forfatning" eller "konstitution" at den skal virke bindende. En forfatning skal forpligte statsmagten og lovgiverne og garantere rettigheder for borgerne. Med kravet om en "fri forfatning" mente man en forfatning vedtaget af folket.

Med demokratiets indførelse i 1849 bliver flertals principet afgørende for lov og ret. Den lovgivende forsamling har frihed til med almindeligt flertal at vedtage alle slags love, som ikke strider imod grundloven. I et demokrati er der ingen grænser for den retlige regulerings omfang. Der kan vedtages love om alle mulige forhold i samfundet.

Med demokratiet når troen på lovgivningen sin kulmination. For når "folket" selv kan vedtage, hvad der skal være lov

og ret for samfundet, så stimuleres tanken om, at "vi" kan beslutte os til, hvordan samfundet skal indrettes. Hvis vi selv har vedtaget lovene, så er vi også selv årsag til manglerne og kalamiteterne, som måtte opstå fordi lovgivningen viser sig utilstrækkelig. Hvis der er for meget forurening, må "vi" stramme lovgivningen, så vi undgår skaderne. På forhånd har retspositivismen tømt retten for ethvert moralsk indhold. Det gælder kun om at ville og så sætte magt bagved.

Der ligger i demokratiet og retspositivismen en optimistisk tro på menneskets evne til at skabe gode samfund. Samfundet er jo et resultat af menneskelige handlinger, så derfor kan vi også indrette samfundet meget bedre, lyder en typisk moderne opfattelse. Forurening og arbejdsløshed er jo ikke naturkatastrofer, men har sin årsag i menneskers valg og beslutninger. Ergo må "vi", og i hvert fald "vi" der tilhører den progressive og bevidstgjorte del af menneskene, kunne beslutte os anderledes. Demokratiet bliver i sin yderste konsekvens til en flagellantmarch af skyldnere og syndebukke, der til evig tid vil være besat af troen på, at der findes retfærdige love og et perfekt samfund. Det kommer kun an på viljen. Politik er at ville, sagde Olof Palme.

Retsstatens elendighed

I dag synes det hævet over tvivl, at staten er nødvendig for at sikre retten. Vi kan være uenige om statens størrelse og omfanget af dens opgaver, men tilbage står en solid enighed om statens nødvendighed for at håndhæve retten.

Jeg har i denne fremstilling forsøgt at vise, at historisk betragtet er tanken om statens funktion som retshåndhæver relativt ny. Der var lov og ret lang tid før der var nogen stat. "Det meste af det lovsystem vi har i dag, er rent faktisk vokset op udenfor statens regi. Skabt af dommere, der ikke har lavet loven, men ved afgørelser baseret på alment accepterede principper, opstået på baggrund af vane eller fornuft."¹³

Retsstaten muliggør en form for love, som aldrig ville kunne opstå i sædvanebaserede eller frivillige retssystemer. Offerløse handlinger¹⁴ ville ikke kunne retsforfølges, da der ikke er noget offer til at føre proces. Ved offerløse handlinger må en tredje part, typisk kirken eller staten, kriminalisere og straffe gerningen. Hvis lov og ret kun består i konkrete afgørelser på konflikter mellem mennesker, hvor den ene part føler sig udnyttet eller mishandlet, så umuliggør det kriminalisering af offerløse handlinger.

Ligeså ville den lovgivning umuliggøres, som sigter mod at tilvejebringe bestemte social tilstande, f.eks. lighed eller ulighed mellem klasserne, kønnene eller racerne. Ligestillingslove og racelove kan kun implementeres af en stærk stat. På et frit marked ville de aldrig kunne opstå. Hvis Tyskland havde været anarkistisk i 1930'erne, ville jødelovene aldrig kunne være blevet en realitet. Men når staten har fået myndighed til at bestemme lov og ret, kan den mærkeligste lovgivning forekomme.

"Ret" og "stat" er lige så uafhængige størrelser som "stat" og "marked". Ligesom planøkonomer tror, at statens fravær på økonomiens område betyder kaos og uorden, tror jurister på statens nødvendighed for at skabe ret.

Noter

1. Rørdam, H. F. Københavns Universitets Historie 1869. Vol. 1
2. Ross, Alf. Om Ret og Retfærdighed. 1953.
3. Ross, Alf. Indledning til Retsstudiet. 1956.
4. Hayek, Friedrich August von. Law, Legislation and Liberty. 1973.

5. Rethistorikeren Ole Fenger skriver om retten i middelalderen: "Love kunne ikke gives, de var givne fænomener, men i betydningen: allerede eksisterende forskrifter. Når talen var om sædvaner, er dette en selvfølge; men Guds lov og kirkens ret havde samme natur og kunne ikke gives efter behag. Kongens forhold til sådanne love var forvalterens eller fuldmægtigens". *Gammeldansk Ret*, 1983, p. 76.

6. Hayek 1973, vol. I p. 73.

7. For en uddybning af begrebet "utilsigtede virkninger" se f.eks. Boudon, Raymond. *The Unintended Consequences of Social Action*, 1982 eller Baudrillard, Jean. *Fatale Strategier*, 1982.

8. Hayek 1973, vol. II, p. 53.

9. Disse begreber har jeg fra Benson, Bruce. *The Enterprise of Law: justice without the State*, 1990. Benson taler om "authoritarian law" modsat "customary law". Ordet "law" på engelsk kan oversættes til enten "lov" eller "ret" på dansk.

10. Jvf. Tamm, Ditlev. *Lærebog i dansk Rethistorie*, 1989, p. 24.

11. Fremstillingen her er selvfølgelig stærk forsimplet. Før Danske Lov og Enevældens indførelse varetog kirken og dens retssystem (den kanoniske ret) at sanktionere forskellige offer-løse handlinger. Med reformationen forsvandt den katolske kirkes magt i Danmark og staten overtog dens moralske funktioner.

12. I retsplejen skelnes mellem det akkusatoriske princip, hvor den krænkede selv må sørge for at påtale en krænkelse og det såkaldte inkvisitoriske princip, hvor dommeren foretager både undersøgelse om dom.

Det er en almindelig opfattelse blandt jurister, at Danmark med retsplejeloven i 1916 genindførte den akkusatoriske straffeprocess, fordi anklager- og dommer-funktion adskiltes. Dette syn forudsætter, at når staten skelner mellem to embeder, så er der også to forskellige interesser repræsenteret. Men staten er staten, uanset hvordan den deler sig op og fordeler funktioner og kasketter.

Det ville være mere i overensstemmelse med begrebernes egentlige betydning at betegne den danske retspleje som inkvisitorisk, da staten mere end nogen sinde har overtaget retshåndhævelsen. Udtrykket "inkvisitorisk" stammer fra pavekirken og involverede tortur og varetægtsfængsling for at fremprovokere tilståelser. Også her ser vi, hvordan den moderne stat har erstattet kirkens funktion.

13. Rothbard, Murray. "Retssystemet på det frie marked." I *Samfund uden stat*, red. Bo Andersen. 11-26. København: Forlaget Liberty, 1992.

14. "Offerløse handlinger" er en oversættelse af det engelske begreb "crime without victims", som betegner handlinger, der straffes, selvom der ikke er noget offer udenfor den handlende selv, f.eks. indtagelse af narkotika, porno, blodskam, selvmord, homoseksualitet, dueller, m.v.

Bidragydere til dette nummer

Kim Behnke er tidligere medlem af Folketinget for Fremskridtspartiet og Frihed 2000. Han har før bidraget til dette tidsskrift og er bl.a. forfatter til bogen *Samfund uden stat* (1992).

Otto Brøns-Petersen, cand.polit. fra Københavns Universitet, har skrevet en række faglige såvel som debatterende artikler indenfor samfundsvidenskab og politik. Han hører til blandt stifterne af dette selskab.

Peter Kurrild-Klitgaard, ph.d. fra Københavns Universitet, er lektor ved Syddansk Universitet og tidligere redaktør af dette tidsskrift. Han hører til i kredsen af stiftere af Selskabet Libertas.

Finn Ziegler, cand.polit. fra Københavns Universitet, arbejder for en international medicinalvarefabrikant og er med i kredsen af stiftere af dette selskab.

Artikler og debatindlæg, samt forslag til temaer modtages gerne af redaktionen:

Tidsskriftet Libertas
Nikolaj Gammeltoft
Gothersgade 34, 1.
DK-1123 København K

Kære Læser

I 1987 udkom *Libertas* første gang som et dobbeltnummer. Bladets indhold var omfattende og den redaktionelle linie var ambitiøs. Dette forord introducerede det nye organ for borgerlig-liberal idédebat.

Afredaktionen

Gennem de sidste år er den udfarende kreative idé-debat udsprunget fra individualistisk orienterede historikere, filosoffer og økonomer. I årtier har kollektivistiske statsfikserede intellektuelle – senest for eksempel Marcuse, Satre, Habermas, Althusser og Galbraith – ganske enkelt haft monopol på så at sige ethvert emne, der er blevet debatteret, godt suppleret af den skønlitterære genre.

Modoffensiven begyndte en generation af dissidentforfattere, først og fremmest personificeret ved Alexander Solsjenitsyn, der gjorde op med det "Orwellske" statshelvede. Dette inspirerede en række intellektuelle i Frankrig til også at gøre op med totalitarismen. De blev kendt som "de nye franske filosoffer", hvis fornemste navne er Andre Glucksman og Bernard-Henri Levy. Det norske tidsskrift "Kontinent Skandinavia" og det danske "Epoke" er direkte udløbere af intellektualismens skift i Frankrig. "De nye franske filosoffers" achilleshæl er imidlertid, at deres tænkning så at sige drukner i kritik og anti-holdninger, og ikke direkte åbner op for en debat om, hvordan man bevarer individets rettigheder overfor først og fremmest statsmagten, men også overfor andre grupper og individer.

Denne achilleshæl savner derimod en række andre filosoffer, historikere og økonomer. Deres fællesnævner er individets umistelige ret til sig selv og sin ejendom, der bedst sikres af den private ejendomsret og princippet om ikke-agression, altså det at ingen person eller gruppe må udøve vold eller truslen herom imod andre individer og disses ejendom.

Fremvæksten af disse ideer er intimt forbundet med Statens stadig større problemer med at løse folks problemer, og især de svagestes. Velfærdsstaten praktiserer jo netop "det omvendte Robin Hood-princip", da det er de i forvejen bedst økonomisk stillede, som drager størst fordel af statslige aktiviteter.

De nye franske filosoffers værker er i mindre omfang oversat til dansk, og har blandt andet i rimeligt omfang fanget "Jyllands-Postens" opmærksomhed, men de langt mere inte-

ressante nykonservative, nyliberale og libertarianske tænkere, som i disse år producerer en mængde virkelig læseværdige bøger, er kun i yderst ringe omfang oversat til dansk. Tænkere som Ayn Rand, Robert Nozick, Murray Rothbard og David Friedman er på det nærmeste totalt ukendte i Danmark, om end der er et vist begrænset kendskab til Milton Friedman, James Buchanan og F.A. von Hayek, som alle tre har modtaget Nobelprisen i økonomi.

Intentionen med dette beskedne tidsskrift er netop at introducere og debattere de ovennævnte tænkere og deres "skoler", samt at bringe boganmeldelser, noveller, lyrik og meget andet.

Politiske ændringer fostres på det idémæssige og ideologiske plan, hvor rammerne og argumenterne bestemmer den efterfølgende politiske debat. Det er tidsskriftet "LIBERTAS Danmark" og LIBERTAS SELSKABET er her for.